

SABAHETA GAČANIN*
(Sarajevo)

FILOZOFSKA, POLITIČKA I TEORIJSKA RAZMATRANJA U HRONICI *OSAM RAJEVA*

Abstrakt

Idris Husamuddin Bidlisi (u. 1520), emigrant s Istoka, bio je istaknuta figura na dvoru Bajezida II, a poslije i Selima I, kao politički filozof, savjetnik i državnik čiji je uticaj na osmansku samopercepciju izraženiji od bilo kojeg drugog učenjaka njegove generacije. Autor je dinastijske hronike na perzijskom jeziku *Hašt bihišt*, koja će biti razmatrana u ovom radu. Ova hronika ne samo da iznosi dokumentarne i faktografske podatke o prošlosti već predstavlja povijesni fenomen za razumijevanje političkog razmišljanja tog vremena od opisa savremenih vladara i državnika od interesa za osmanski dvor do demonstracije filozofskih i teorijskih stavova. Njegova percepcija povijesti i način kako povijesno sjećanje bilježi potpuno drugačijim alatima imao je za posljedicu i poseban odnos osmanskog društva prema vlastitoj prošlosti. Analiza Bidlisijevih alata u njegovom djelu obznanjuje njegovu koncepciju vladavine potkrijepljene kreativnim i originalnim raspravama koje su apostrofirale kozmičke i sakralne aspekte sultanata razrađene kroz sufijsku ontologiju.

Ključne riječi: hronika *Hašt bihišt*, Idris Bidlisi, filozofsko-politička razmatranja, 16. stoljeće.

* Dr. Sabaheta Gačanin, naučni savjetnik, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, e-mail: sabaheta.gacanin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2101-368X

** Rad je realizovan uz finansijsku podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke (FMON) kroz program (su)finansiranje naučno-istraživačkih i istraživačko-razvojnih projekata u FBiH u 2025.

UVOD

U ovom radu ističemo Bidlisijeve motive i ideje kao povjesničara koji-
ma se vodio u pisanju *Hašt bihišta*, njegova glavna filozofska, politička i
teorijska stajališta, njegovo razumijevanje političke stvarnosti u kojoj je
živio i djelovao, kao i njegovu osviještenost o ulozi koju bi trebalo nje-
govo djelo da ima u društvenoj stvarnosti – pri tome prilagođavajući se
ideji i potrebama njegovog naručioca, osmanskog sultana Bajezida II. U
odnosu na dotad pisane hronike, očigledno je Bidlisi imao drugačiju per-
cepciju povijesti, budući da je drugačijim alatima bilježio povijesno sje-
ćanje, prvenstveno gradeći sofisticiranu osmansku imperijalnu sliku, ne
odustajući od verbalne povijesne svijesti. Da bi se rasvijetlio historijski,
kao i neposredni politički, kulturni i intelektualni kontekst koji su obli-
kovali njegovo promišljanje o vladavini i autoritetima moći, neophod-
no je predstaviti životno i obrazovno okruženje Idrisa Bidlisa. Hronika
Hašt bihišt nam daje uvid u njegove ideje, posebno u njegove historij-
ske stavove i političku misao. Tesavufskim doktrinama, koje je u mla-
dosti revnosno izučavao, potkrijepio je svoju teoriju suvereniteta i ulogu
figura autoriteta. Inovativnim raspravama koje su isticale kosmičke i
sakralne aspekte vladavine, odnosno hilafeta, kao i jasno artikuliranim
argumentima u korist akribičnog i naučnog pristupa pisanju historijskih
testova na perzijskom jeziku, dodatno je potkrijepio svoje stavove. U
cilju boljeg razumijevanja njegove političke misli i vizije vladavine sli-
jedi njegova biografska skica.

BIOGRAFIJA IDRISA BIDLISIJA

Idris b. Husamuddin Bidlisi (Idrīs b. Ḥusām al-Dīn ‘Alī Bidlīsī) rođen je
u Rejju (Sulīqan, Iran) 18. januara 1457. godine u zajednici šiitsko-nu-
rbahšijskog tarikata,¹ čiji je sljedbenik bio njegov otac. Idris je poticao
iz ugledne porodice, čiji je djed Tadžuddin (Tāğ al-Dīn Ḥāğğ Ḥusayn)
nosio naslov *šejha*, a pradjed Medžduddin (Mağd al-Dīn al-Bidlīsī)

¹ Hassan Abu Hanieh, *Sufism and Sufi orders: God's Spiritual Paths Adaptation and Renewal in the Context of Modernization*, Friedrich Ebert Stiftung, Amman, 2011, 101; Saeed Zarrabi-Zadeh, „Sufism in the Modern West: A Taxonomy of Typologies and the Category of *Dynamic Integrejectionism*”. In *Sufism East and West*, (eds.) Jamal Malik, Saeed Zarrabi-Zadeh, Brill, Leiden – Boston, 2019, 180-209.

naslov *mavlana*, i pripadali su tradiciji nurbahšijskog reda.² I njegov otac, Husamuddin Ali (Ḥusām al-Dīn ‘Alī Bidlīsī) (u. 909/1504) bio je derviš nurbahšijskog reda, pa je krenuo iz Bidlisa u Suliqan da bude u blizini tadašnjeg nurbahšijskog šejha Muhammeda (Sayyid Muḥammad Nūrbahš). Tu je nastavio da živi i djeluje u okruženju mesijanskog sufijskog reda nurbahšija, koji je bio pod uticajem *suhrawardiyya*, *huruḫfiyya* i *kubrawiyya*.³ Idris je stasao u specifičnom duhovnom treningu,⁴ što je odredilo njegov kasniji cjeloživotni put i oblikovalo njegovu viziju čovjekove misije u zemaljskom svijetu. Nakon smrti šejha napustili su Suliqan, vratili se u Bidlis, gdje ga je njegov otac nastavio podučavati i u tesavufsko-duhovnom pogledu, kao i diskurzivnim naukama. Nakon što je Uzun Hasan Akkujunlu (u. 1478) 1470. godine osvojio Bidlis, Idrisova se porodica sa drugim uglednicima i učenjacima preselila 1471–72. godine u Tabriz, gdje je on nastavio obrazovanje u prestižnim medresama Nasiriji i Muzaffariji, zanimajući se za racionalne nauke, astronomiju i muziku.⁵ Eklektično obrazovanje koje je stekao kod oca i u medresama uzdiglo ga je do statusa *mulle*, a zatim i *mevlane*. Potpomognut uticajnim očevim vezama sa dvorjanima sa sultan Jakubovog dvora Hašt bihišt, Idris se priključio službenicima Akkujunlu dvorske kancelarije.⁶ Poslije izvrsne obuke, što je zahtijevalo široko poznavanje svih nauka i književnosti te izvanredne pisarske vještine, imenovan je za *munšija* (sultanskog kancelara), što su zabilježili svi hroničari, uvrstivši ga u najpoznatije tadašnje *munšije*.⁷ Time je dobio priliku da se kao učenjak i državni službenik susretne s ondašnjim vodećim intelektualcima i uglednim ličnostima, kao i da uspostavi lične i profesionalne veze u muslimanskim zemljama.

Tabriz je u 15. st. bio prestižni naučni i kulturni centar, stjecište uglednih učenjaka i nesumnjivo je doprinio Bidlisijevom potpunijem obrazovanju, oblikujući i njegova filozofska promišljanja i sufijski svjetonazor.⁸ Intelektualno okruženje u kojem se kretao integriralo je njegov

² Vural Genç, “Rethinking Idris-i Bidlisi: An Iranian Bureaucrat and Historian between the Shah and the Sultan”, *Iranian studies*, 3-4 (2019), 427.

³ Vural Genç, *Acem'den Rum'a bir burokrat ve tarihçi İdris-i Bidlisi (1457-1520)*, TTK, Ankara, 2019, 6.

⁴ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 12.

⁵ İdrīs Bidlīsī, *al-Ḥaqq al-mubīn fī šarḥ Risāla al-ḥaqq al-yaqīn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no 2338, 3a; V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 29-30.

⁶ Muhyī-i Gülşenī, *Menakıb-ı İbrahim Gülşenī*, TTK, Ankara, 1982, 232.

⁷ Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, Istanbul, 1926, 61.

⁸ Bidlīsī, *al-Ḥaqq al-mubīn*, 3b-4a.

svjetonazor, jer je njegov svijet neprestano pulsirao u interakciji sufi-ja, birokrata, učenjaka i pjesnika.⁹ Među ondašnjim šejhovima i mute-savvifima, u čijim je sohbetima i halkama učestvovao, najpoznatiji su bili Džami (Mullā Ġāmī), Davvani (Ġalāl al-Dīn Dawwānī), kadija Isa Savedži (ʿĪsa Sāvaġī) i Gulšeni (Muhyī-ye Golšanī), vrlo uticajni u naučnom i političkom miljeu Akkujunlu sultanata.¹⁰

Neizvjesna i uznemirujuća politička situacija u Tabrizu 907/1501. godine, nakon dolaska na vlast šaha Ismaila Safavija (u. 1524), doprinijela je Idrisovoj odluci da se preseli iz Irana. Idrisova migracija u osmanske zemlje je bila očekivana jer je tadašnja kulturno-politička situacija, kao i mogućnost pokroviteljstva na dvoru sultana Bajezida II, pogodovala mobilnosti učenih ljudi.¹¹ Bidlisi navodi da je njegovo prvo boravište nakon odlaska iz Tabriza bila Rumelija, preciznije okolina Sofije, i da se uspio pridružiti dvoru u Istanbulu tek sredinom 1504. godine.¹²

U prvim godinama svog boravka među Osmanlijama Bidlisi je osigurao visok status na dvoru Bajezida II, približivši se visokim državnici-ma i sultanu, koji ga je ohrabrio da napiše veliku povijest osmanske dinastije. To je bila njegova prilika da kroz pisanje dinastijske povijesti pokaže svoje obrazovanje i umijeće retoričkih i književnih tehnika, demonstrirajući i poznavanje egzaktnih nauka. Sljedećih trideset mjeseci, od 909/1503–911/1506. godine, on je svu svoju energiju posvetio pisanju dinastijske povijesti magnum opusa *Hašt bihišt* (*Osam rajeve*), od uspostavljanja države krajem trinaestog stoljeća do njegovog vremena. Odlaskom iz Tabriza, njegova djela koja je napisao i predočio između 908/1502. i 917/1511. predstavljaju političke koncepte koji su bili relativno novi za osmanske čitatelje jer su artikulirali ključne aspekte ideologije vladavine.

Usljed životnih okolnosti koje su mu nalagale mobilnost, kao učenjak boravio je lično ili profesionalno na dvoru Akkujunlu između 872/1467–907/1501. godine, a poslije emigracije na osmanskom dvoru od 908/1502. do smrti 926/1520. Na putu za hadž i Hidžaz nekoliko mjeseci bio je na dvoru Mameluka kao gost sultana Gavrija (Qānšūh al-Ġawrī) 917/1511. godine.

⁹ Chad Lingwood, *Politics, Poetry, and Sufism in Medieval Iran*, Brill, Leiden, 2014, 112–113.

¹⁰ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 49–50.

¹¹ Houari Touati, *Islam and Travel in the Middle Ages*, University of Chicago Press, Chicago, 2010.

¹² V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 2.

Njegova voluminozna dinastijska hronika na perzijskom jeziku, koja je dočekan hvalospjevima i pokojom kritikom, predstavljena je sultanu Bajezidu II 911/1506. godine. Sultan mu je, pored godišnjeg prihoda, dodijelio kao zeamet selo Dupnicu, jugozapadno od Sofije, u oblasti Čustendil.¹³ Ubrzo je slijedilo Bidlisijevo razočaranje, jer se suočio s problemima na dvoru nakon objavljivanja *Hašt bihišta*. Grupa dvorskih službenika, njegovih nekadašnjih prijatelja, pokrovitelja i sunarodnika, između ostalih kazasker Mu'ejjedzade Abdurrahman-efendija i veliki vezir Ali-paša, nastojali su da ga diskredituju. Predstavljajući sultanu ambiciozne dinastijske povijesti kao što je *Hašt bihišt* i sultanov velikodušni patronat pobudili su njihovu ljubomoru. Problemi s kojima se suočio na osmanskome dvoru nisu se previše razlikovali od problema s kojima su se susretali učenjaci i birokrati na drugim dvorovima, primjerice u Heratu i Tabrizu, gdje su se borbe za dominaciju pretvarale u klevetu.¹⁴ Njihovi prigovori su se, između ostalih, odnosili na narative o iranskim šahovima i drugim vladarima, što je rezultiralo Bidlisijevom rezignacijom i izostavljanjem preambule hronike. Tražio je mogućnost napuštanja Istanbula između 1506. i 1511. godine i dozvolu za odlazak na hadž, jer su optužbe i kleveta blokirali njegov napredak u profesionalnom smislu. Nije dobio dozvolu i bio je prisiljen da predaje u medresi Ali-paša za 50 akči dnevno. I Kemalpašazâde, njegov profesionalni rival i autor *Tevârih-i Âl-i Osman* na osmanskome turskom jeziku, koju su preferirali Bidlisijevi neprijatelji, predavao je u Bajezidovoj medresi u Jedrenu za 50 akči, bez privilegija kao i Bidlisi.¹⁵ Uzimajući u obzir da je Kemalpašazâde dobio nagradu 30.000 akči kada je Bajezidu II poklonio svoj *Tevârih-i Âl-i Osman* 1510. godine, tri godine nakon završetka *Hašt bihišta*, jasno je da je Bidlisijeva nagrada od 50.000 akči bila povlastica,¹⁶ iako je on prenatlađavao svoje žalbe (HDA 673b) da *nije mogao uživati u blagoslovima zemlje Rûma, jer mu se nisu otvorila vrata riznice*.¹⁷

Napustio je Istanbul brodom u jesen 1511. godine, namjeravajući da obavi hadž. Na putu za Hidžaz boravio je u Kairu nekoliko mjeseci kao

¹³ V. Genç, Rethinking Idris-i Bidlisi, 433; C. A. Markiewicz, *The Crisis of Rule in Late Medieval Islam; A Study of Idrīs Bidlīsī (861-926/1457-1520) and Kingship at the Turn of the Sixteenth Century*, The University of Chicago, Chicago, 2015, 153.

¹⁴ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 185-186, 197.

¹⁵ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 256.

¹⁶ C. Markiewicz, *The Crisis of Rule in Late Medieval Islam*, 136; V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 256.

¹⁷ Bidlīsī, *Šarḥ-i Qašīda-yi ḥamrīya*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no 4092, 6b-7a.

gost mamelučkog sultana el-Gavrija. Nastavio je put za Mekku, obavio hadž, produživši svoj boravak tamo. Revoltiran odnosima na dvoru i odnosom sultana Bajezida II napisao je revidiranu verziju *Hašt bihišta* s *Hatimom* (epilog), u kojima je opisao svoje razočarenje i iskustva na dvoru. (HDA 673b) U međuvremenu, nakon duge dinastijske borbe Bajezid II je 1512. godine morao predati prijestolje svom sinu Selimu I (vladao 918–926/1512–1520), i to u vrijeme kada je Bidlisi planirao povratak u Iran. (HDA 676b) Stigao mu je službeni poziv sultana Selima I da se vrati u prijestonicu. Preko Damaska stigao je u Konju, susreo se s Nahdživanijem (Bābā Ni‘mat Allah Naḥḡivānī), sljedbenikom Ibn Arebija i prijateljem njegovog oca. U jesen 1513. godine kreće za prijestonicu i stiže u Istanbul 1513–14. godine.¹⁸

Selimu I je predstavio revidirani *Hašt bihišt* na kojem je radio dok je bio u Mekki 1513–14. godine, dodavši *Muqaddimu* (Uvod) u kojoj se brani od optužbi sultana Bajezida II i visokorangiranih dvorjana, dopunjene narative o Bajezidovoj vladavini, te epilog (*Hātime*) i žalbu (*Šikāyatnāme*), dopisanu za vrijeme Selimove vladavine. Sultanu je predstavio djelo *al-Ibā an al-mavāqi‘ al-vabā* (Izbjegavanje zaraženih mjesta kugom), koje je završio tokom svog boravka u Konji. Na samom kraju karijere i života, zbog praktičnog iskustva i diplomatskih vještina sultan Selim I imenovao ga je za svog savjetnika tokom osvajanja zapadnog Irana. Promovirao ga je kao emisara i pregovarača s plemenima Kurdistanu radi priključenja ovih zemalja pod osmansku upravu, ali i kao savjetnika tokom osvajanja Sirije i Egipta 920/1514–923/1517. godine. Iako je svoje obaveze na istoku obavio uspješno i s najvećom posvećenošću, njegove pismene pritužbe na korupciju sultanovih ljudi u novoosvojenim zemljama Sirije i Egipta, koje je iznio u nazočnosti vezira i kazaskera, značile su njegovu ‘političku smrt’ zbog njegove principijelnosti. Uslijedila je ostavka na dvoru i povlačenje iz političkog života. U posljednjim godinama života svoju je energiju posvetio bilježenju događaja Selimove vladavine, kao i svoje uloge u njima, ne dovršivši djelo *Selīmšāhnāma*,¹⁹ što je uradio njegov sin nakon njegove smrti. Umro je 7. zul-hidždžeta 926/18. novembra 1520. godine.

Kao vrlo mlad prepisivao je djela i sastavio je svoju zbirku tesaufskih naučnih rasprava, kompilaciju *inšā* dokumenata iz Akkujunlu kancelarije,²⁰ a potom, sazrijevajući i usvajajući razne intelektualne i

¹⁸ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 284–294.

¹⁹ Bidlīsī, *Selīmšāhnāma*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, no 2447.

²⁰ Bidlīsī, *Mağmua-ye Munšeāt*, İÜ Nadir Eserler Ktp., F 906.

društveno-političke tradicije sa širokog muslimanskog geopolitičkog područja kao autor piše desetke književnih i naučno-političkih djela za svoje patrone na dvorovima. Njegova glavna četiri djela *Mir 'āt-i ġamāl*, *Qānūn-i Šāhanšāhī*, *Hašt bihišt* i *Salīmšāhnāma* nude razvoj ideje o suverenitetu sa studioznim opisom idealnog suverena. Ova djela bila su namijenjena figurama autoriteta osmanske dinastije. Djela obuhvataju razne perspektive s koherentnim pogledom na politiku i način upravljanja sultana kroz različite književne žanrove, referirajući se na druge naučne tradicije.

Bidlisiju je pripala centralna politička i historiografska uloga na dvoru u vrijeme objavljivanja njegovih djela, posebno hronike, budući da je kroz 16. stoljeće ostala glavni osmanski historijski tekst. Broj sačuvanih prepisa ove hronike, bilo djelomičnih bilo cjelovitih, ide u prilog njenog uticaja u osmanskoj historiografiji, što su eksplicitno priznali najistaknutiji osmanski historičari 16. stoljeća.²¹

Hašt bihišt je bio predmetom analize sadržaja i rukopisa koje su obradili Mehmed Şükrü (Berlin, 1931), Victor Ménage (London, 1961) i Koji Imazawa (Ankara, 2005).²² Hronika se fragmentarno prevodila²³ i razmatrala iz raznih perspektiva, što je rezultiralo monografijama i naučnim radovima,²⁴ među kojima se ističu doktorske disertacije Vurala Genç²⁵ i Christophera Markiewicza.²⁶ U obradi sadržaja i rukopisa *Hašt bihišta* u navedenim monografijama i djelima ni u jednom

²¹ Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 8.

²² Mehmed Şükrü, "Das Heşt Beheşt des İdrîs Bitlîsî", *Der Islam* 19 (1931), 131-192; Victor Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, Ph.D., University of London, SOAS, London, 1961; Koji Imazawa, "İdris Bitlîsî'nin Heşt Bihişt'inin İki Tip Nüshası Üzerine Bir İnceleme", *Belleten* 69 (2005), 859-896.

²³ İdrîs-i Bitlîsî, *Heşt Bihişt* I-II, haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Betav, Ankara, 2008; İdrîs Bitlîsî, *İdrîs-i Bidlîsî Selim Şah-nâme*, çev. Hicabi Kırılancı, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001; Orhan Başaran, *İdrîs-i Bitlîsî'nin Heşt Bihişt'inin Hâtîme'si* (Metin-İnceleme-Çeviri), Ph.D., Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.

²⁴ Muhammad İbrahim Yıldırım, *İdris-i Bitlîsî, Heşt Behişt VII. Ketibe, Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, Ph.D., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010; Ebru Sönmez, *İdris-i Bidlisi: Ottoman Kurdistan and Islamic Legitimacy*, Libra Kitap, İstanbul, 2012.

²⁵ Vural Genç, *İdris-i Bitlîsî: Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 2007; Vural Genç, *Acem'den Rum'a': İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512)*, Ph.D., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2014.

²⁶ Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship in Late Medieval Islam*, Chicago, 2015.

slučaju nije uzet primjerak koji se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu.²⁷ Srećom, domaći istraživači Sulejman Bajraktarević²⁸ i Salih Trako²⁹ predstavili su ovaj primjerak *Hašt bihišta*, a neki od narativa iz ovog prepisa iz Ottenfelsove zbirke su prevedeni.

Bidlisijeva književna produkcija – panegirici, hronika i njegovih šest drugih djela – posvećena osmanskoj dinastiji ukazuje na njegov kreativni entuzijazam da osigura egzistenciju i karijeru u osmanskim zemljama. Život između tesavvufa i nauke te kancelarskog posla i prepiske s vodećim državicima kao munšija na Akkujunlu dvoru izoštrili su njegov senzibilitet za pronicljivo razumijevanje dinamike dvorskog patronata. U nastavku ćemo ukazati na relacije između pokroviteljstva, literarne distribucije i figura autoriteta kao adresata u Bidlisijevoj književnoj produkciji, prije svega u *Hašt bihištu*, koje ukazuju na postojeću kulturnu konvenciju koja je uključivala intelektualne i duhovne elemente sunitske i šiitske tradicije. Osmanlije su već sa sultanom Mehmedom II privukli najsjajnije mislioce,³⁰ istaknute učenjake na dvoru i u medrese, tako da je Bidlisijeva emigracija iz turkmenske države i Tabriza, izuzevši krvave neredе i neizvjesnu političku situaciju, bila u sklopu šireg kulturno-političkog pokreta u okviru muslimanskih zemalja.³¹ On je bio osobno motiviran da osigura sultanov patronat na osmanskome dvoru, budući da je već u dvorskoj kancelariji Akkujunlu sultanata dostigao vrlo visok državni položaj. Svojim novim pokroviteljima ponudio je svoje hiperliterarne retoričke darove i književni talent u zamjenu za pokroviteljstvo, kao i počasno mjesto na dvoru.³²

Bidlisi je do četrdesete godine proveo relativno miran život, no slomom Akkujunlu dinastije i nakon vrlo kratkog safavidskog patronata stigao je u Osmansko Carstvo početkom 16. stoljeća. To je vrijeme kada

²⁷ HR-HDA-750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt*. Dalje u tekstu HDA.

²⁸ Sulejman Bajraktarević, "Ottenfelsova orijentalistička zbirka u zagrebačkom Državnom arhivu", u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, Vol. 2, JAZU, Zagreb, 1959, 75-130.

²⁹ Salih Trako, "Bitlisijev opis Balkanskog poluostrva", *POF* XII-XIII/1962-63 (1965), 209-218; Idem, "Bitka na Kosovu 1389. godine u istoriji Idrisa Bitlisija", *POF* XIV-XV/1964-65 (1969), 329-351; Idem, "Pretkosovski događaji u *Hešt Bihištu* Idrisa Bitlisija", *POF* XX-XXI/1970-71 (1974), 159-204.

³⁰ Hanna Sohrweide, "Dichter Und Gelehrte Aus Dem Osten Im Osmanischen Reich (1453-1600)", *Islam*, 46 (1970), 263-302.

³¹ Sabaheta Gačanin, "Moć znanja i knjige u osmanskome društvu: Bibliotečki profil kao refleksija intelektualnog kanona", *Pregled*, vol. LIX, 1 (2018), 107-108.

³² Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 93.

su muslimanski svijet potresale turbulencije koje su dovele do redizajniranja granica koje su postepeno oštrim linijama mapirale muslimanska carstva. Safavidi su smijenili Akkujunlu dinastiju, a Uzbekistanski hanat je detronizirao Timuride. Osmanlije, Mameluci i Uzbeci su slijedili sunitsku tradiciju, dok su Safavidi slijedili šiitsku tradiciju.

BIDLISIJEVE HISTORIOGRAFSKE POSTAVKE

Povijest je naslovio na perzijskom *Hašt bihišt* (Osam rajeve), a na arapskom je djelo nazvao *Osmerostruki atributi u izvještajima osmanskih halifa i cezara* (al-Şifāt al-samānīya fī aḥbār al-ḥulafā’ va’l-qayāsira al-‘uṣmānīya), tj. osam sultana, od Osmana do Bajezida II i njihova posebna odličja (şifāt) kao sultana, koja su ih istakla kao izuzetne vladare.

Istaknuto mjesto u ovoj historiografiji pripada konstrukciji identiteta i ideologije (čija se konotacija razlikuje od modernog poimanja identiteta) Al-i Osman kao dominantne muslimanske dinastije koja je ponuđena kroz hagiografsku povijest prvih osam osmanskih sultana. Bidlisi i drugi historičari koji su pisali na perzijskom jeziku argumentacijom o duhovnom i političkom legitimitetu morali su dokazati nadmoć Osmanlija nad turkmenskim kneževinama koje traže neovisnost i derviškim zajednicama koje su iskazivale želju za autonomijom. Stoga su osnovu pripadnosti Osmanskoj državi i njezin ideološki okvir činila četiri temelja: genealogija, gazā, pobuna za neovisnost (huruç) i konvencija (meşveret).³³

U teritorijalnoj ekspanziji muslimanskih dinastija koje su pokušavale nametnuti dominaciju u vjerskom i u političkom smislu vladari su nastojali uspostaviti politički i vjerski legitimitet dinastije. Sultan Bajezid II je bio svjestan kompleksnosti političkih odnosa u regionu i stoga je zatražio od Idrisa Bidlisa, čijih je visokih kvalifikacija bio svjestan, da napiše dinastijsku hroniku Osmanlija koja će uvjerljivo jezički konstruirati politički legitimitet dinastije. Bidlisi je kao iskusan visoki dvorski službenik duboko razumijevao načine artikulacije moći i vladavine, kao i elemente koji su je ograničavali. Kao dvorski službenik bio je vrlo upućen u administrativne i pravno-zakonske tokove i njihove prednosti i ograničenja, ali bio je svjestan da mu je potrebna ideološka potpora,

³³ Hüseyin Yılmaz, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Tarih Edebiyatında Kimlik ve Siyasi İdeoloji İnşası”, in: *Osmanlı’da İlm-i Tarih*, (eds.) Zahit Atçıl, Ercüment Asil, Cemal Atabaş, İSAR Yayınları, İstanbul, 2023, 32.

i politička i dogmatska. S tom idejom je na zahtjev sultana Bajezida II pristupio pisanju dinastijske povijesti *Hašt bihišt* (*Osam rajeve*). Bidlisijeva socijalna inteligencija – dodatno izbrušena kancelarskim poslom, čestim kretanjem u širem geopolitičkom okruženju i u neprestanoj društvenoj interakciji – iznimna je vještina kojom se brzo uklapao u novu intelektualnu sredinu. Ona mu je pomagala da svoj afektivni senzibilitet i kognitivni potencijal sinergijski upregne u zadani projekt – *Hašt bihišt* – koji će viziju osmanskih sultana literarno uobličiti u legitimno prihvatljivi koncept, tj. strategiju vladavine u ekspanzionističkoj geopolitičkoj transformaciji Osmanskog Carstva na istok i zapad u 15. i početkom 16. stoljeća. On je kao autor koji je prilagođen inša stilu zabilježio istančanim i sofisticiranim stilom,³⁴ pored faktografske građe, historijska gledišta i suptilne okolnosti koje su pratile burne političke događaje čiji je bio neposredni svjedok.

Bidlisi je razradio metodološki specifične alate kroz vojno–formacijsku strukturu, kojima je ispisao povijest prvih osam sultana: trajno sjećanje (*zīkr–i ḡamīl*) na sultane kroz vojna osvajanja i ratovanje (*gazā – ḡihād*), dobrotvornost, blagodarnost i pravičnost (*raḥmat va iḥsān* ili *ʿadālat va iḥsān*) Ali–i Osmana, koncept teždida (*taḡdīd*) ili ciklične obnove i vokabular suvereniteta (hilafet, genealogija i odabranost).³⁵

On je kao historičar primijenio već poznati koncept *trajnog sjećanja* (*zīkr–i ḡamīl*) kako bi opisao određene sultanove dobrotvorne aktivnosti i potaknuo ga da promovira dobro u svijetu. (HDA 7a) U predgovoru uvodnog narativa o dobrotvornim institucijama koje je Mehmed II podigao za života, veli: *uspostavljanje očuvanja nečijeg traga u ovom bezvrijednom svijetu je na dva načina* (HDA 408b). *Prvi put, primjeren ljudima dubokog uvida (arbāb–i lubāb), jest očuvanje ljudske duše uz pomoć gnoze, jer je znanje izvor vode života. Drugi put je stjecanje trajnog glasa (taḥsīl–i zīkr–i ḡamīl) i usavršavanje blagoslovljene navike (takmīl–i malakāt–i ḥamīda)*. (HDA 409a) Prema Bidlisijevom mišljenju put je prikladan za vladare i uglednike, *jer za kraljeve svijeta put Božijeg prihvaćanja i način usavršavanja blaženstva dva prebivališta u doba moći i sposobnosti je kroz promicanje uzroka poslušnosti*

³⁴ O inša stilu vidi: Sabaheta Gačanin, *Pisma. Uvodna studija o tumačenju pisama kao izvora za opću, kulturnu i književnu historiju*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2018, 20–28.

³⁵ Ove arhetipove vlasti Markiewicz naziva vokabularom suvereniteta, vidi: Ch. Markiewicz, *The Crisis of Rule*, 295–311.

*kur'anske zapovijedi: „Allah zahtijeva da se svačije pravo poštuje, dobroćinstvo čini.“*³⁶ (HDA 409a)

Među njegovim političkim razmatranjima istakli bismo njegove stavove o hilafetu *kojima pridaje neosporan legitimitet osmanskom suverenitetu u kompetitivnom evroazijskom duhovnom prostoru prepunom jakih rivala, uključujući buntovne šejhove kod kuće i mesijanske dinastije na istoku, poput Safavida koji su prisvajali legitimitet na temelju svog svetog šiitskog porijekla.*³⁷

Hilafet (hilāfat) je islamska politička institucija koja se smatrala nasljedstvom poslanika Muhammeda, a.s., i podrazumijeva vodstvo svih muslimana u svijetu. Međutim, u stoljećima nakon pada Abasidskog hilafeta, to je postalo sporno čvorište, budući da je više rivalskih muslimanskih vladara istovremeno polagalo pravo na titulu halife.

U svojim djelima se oslanjao na timuridski rječnik suvereniteta, na osnovu kojeg je unaprijedio vlastitu koncepciju vladavine koju je nazvao *hilāfat-i Raḥmānī* (namjesništvo Milosrdnoga). Ovdje treba naglasiti da Bidlisijeva politička misao odražava širok raspon ideja koje je crpio iz različitih intelektualnih tradicija asimiliranih u tesavvufu, a prije svega suhravrdijanski koncept hilafeta koji se zasniva na poznavanju Boga i očitovanju Njegovih atributa koje posvjedočuje Njegov istinski halifa (namjesnik) na zemlji. Muslimanski vladar mora da ispunjava atribut *halife* Božijeg na Zemlji, razvija ga do idealne mjere, ne iznevjerava ga i ne ruši ga.³⁸ Bidlisi ističe razliku između duhovnog i pojavnog hilafeta. Prvi je definiran kao kosmički rang koji se može postići samo u duhovnom carstvu, dok je drugi temporalno vladanje u osjetilnom svijetu, definirano kao izvršna vlast. Bez obzira da li je hilafet skriveni (duhovni) ili javni, svijet nikada nije lišen halife kao istinskog vladara u vremenu.

U uvodu, odmah nakon *dove* – kaside i *ammā ba'd*, slijedi narativ posvećen istinitosti namjesništva Božijeg Gospodstva i potrebe namjesništva u vladavini i pravednom upravljanju svijetom; halifa u mikrokosmičkim svjetovima služi svim stvorenjima i predstavlja ih pred Bogom

³⁶ Kur'an, 16:90.

³⁷ Hüseyin Yilmaz, "II. Kingship and Legitimacy in the Sixteenth-Century Ottoman Empire Political Culture", in: *The Empires of the Near East and India: Sources Studies of the Safavid, Ottoman, and Mughal Literate Communities*, Columbia University Press, New York, 2019, 195.

³⁸ Vidi: Shaykh Shihabuddin Suhrawardi al-Maqtul, *Orijentalna mudrost. Teozofija svjetlosti*, prev. Rešid Hafizović, Sarajevo, 2011.

onako kako je to Adem, a.s., rodoslovnik ljudskoga roda govorio. Bidlisi iznosi objašnjenje o potrebi namjesništva u svijetu kao izravne posljedice kosmološke strukture Božijeg stvaranja univerzuma. On definira dvije moguće vrste vladanja, tj. namjesništva, kao vladavine silom bez pozivanja na Božije propise i vladavinu u skladu s blagoslovljenim vrlinama i svetom tradicijom. Bog je učinio čovjeka prethodnikom i primaocem Njegove dobrote u odnosu na sve ostale elemente univerzuma, oplemenio ga i počastio ga uzdižući ga među stvorenjima i uzdigao ga do vođe stvorenog. On ga je učinio manifestacijom Svojih svojstava savršenstva u cijelosti i skupom Svojih atributa Ljepote i Veličanstvenosti. (HDA 4b–6b)

Obredna terminologija osmanskog tesavvufa bila je uglavnom na perzijskom jeziku zbog popularnosti brojnih tesavufskih perzijskih djela, kao i širenja sufijskih tarikata s istoka. Tesavufske doktrine i sufijski pogled na svijet, koji je zaokupio osmanske intelektualce, prirodno je oblikovao način razmišljanja i jezik pisanja o vladavini. Politički diskurs koji predstavlja Bidlisi u hronici ističe aktivno djelovanje tesavvufa na osmanskome dvoru i društvu, opisuje osmanskog sultana kao sufiju, Božijeg prijatelja i Božijeg namjesnika na zemlji, vladara u pojavnoj i duhovnoj sferi. (HDA 8a, 39a) Hilafet su kao sveobuhvatni kosmološki poredak u diskurzivnim narativima promovirali dinastijski apologeti i literati, kao i najširi krug učenjaka kroz književnu artikulaciju, umjetničko predstavljanje i okultna istraživanja.³⁹ U duhu diskurzivne prakse i Bidlisi je percipirao vlast – hilafet kao sveobuhvatni kosmološki poredak koji obuhvata i zemaljsku i metafizičku domenu. (HDA 453b, 525a, 527b) Kroz Bidlisijeve narative ističe se ova dvostruka vladarska domena u predstavljanju svih osam sultana. U uvodu, kao i u ostalim dijelovima *Hašt bihišta* argumentira posebno mjesto Osmanlija artikulirajući njihovu ulogu idealnih vladara *ḥalīfe-ye Raḥmānī* na osnovu povijesnih zapisa o njihovim dobrim djelima u širenju prebivališta islama i provođenju pravde. Dinastija Al-i Osman bila je od Boga izabrana, stoga zadužena da služi božanskim ciljevima, a preuzeta vlast je bila pečat hilafeta koji traje do kraja vremena. (HDA 58b) Stoga se kroz faktografske opise sultanskih pohoda često ističe sinergija zemaljskih napora i pristizanje pomoći iz metafizičkog svijeta.⁴⁰

³⁹ Hüseyin Yılmaz, *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2018, 4.

⁴⁰ Primjerice vidi: Salih Trako, "Bitka na Kosovu 1389. godine u istoriji Idrisa Bitlisija", *POF* XIV-XV/1964-65 (1969), 341; Idem, "Pretkosovski događaji u *Hešt*

Kroz semantičke lepeze s nagomilanim sinonimima, retoričke tope, specifične metaforičke sintagme, poređenja i brojne druge stilske figure ponekad teško prohodnog teksta, kroz opise i poetske minijature ili duže poetske forme sultani su redovno personifikacije vrhovnog univerzalnog vođe muslimanske zajednice, čija je slika sklopljena na osnovu teorijskog modela u islamskim disciplinama. Međutim, pažljivo izgrađene slike sultanske moći prati specifičan vokabular koji je u timuridskoj historiografiji ranije usaglašen. Bidlisi kao odgovoran autor, koji treba da historijskim narativom učvrsti politički identitet Osmanlija (Ali-i Osman), ulaže napore da već postojeći timuridski rječnik suvereniteta nadogradi i unaprijedi snažnim filozofskim i tesavufskim stavovima. Iz tog rječnika je vladarski naslov *sahib-kiran* (šāhib-qīrān), *gospodar sretne nebeske konjunkcije*, koji je u pogledu osmanskih sultana dobijao na zamahu u prvoj deceniji šesnaestog stoljeća. Na početku je dodijeljen sultanu Mehmedu II, a poslije, u kasnijim godinama i Bajezidu II. U vrijeme stupanja Selima I na dužnost ovaj izraz je bio nadimak za novog vladara. Bidlisi je primijenio taj popularni vladarski naslov u svojoj hronici za osmanske sultane, sugerišući da su, u nedostatku jasno artikuliranih pravila nasljeđivanja, konačni pobjednici zasigurno imali podršku predodređene nebeske sretne konstelacije.

Iz rječnika suvereniteta je i naslov cikličnog obnovitelja vjere (*muğaddid*). Prema tadašnjem raširenom mišljenju *mudžedid* s mesijanaskom misijom bi donio pravdu i obnovio vjeru prije apokalipse, kako je Bidlisi prikazao Bajezida II (HDA 527a). *Dok je veći dio muslimanskih zemalja upao u stanje razdora i haosa koji podsjeća na āhir-i zemān (Krajnje vrijeme), zahvaljujući pravednoj vladavini osmanskih sultana zemlje Rūma prosperitetno se razvijaju izbjegavši ozbiljnu krizu i destabilizaciju koje su pogodile njegovu domovinu.* (HDA 7b) Njihovi otvoreni naponi da se proširi utjecaj islama u njihovim *gazā* aktivnostima skrenuli su pozornost svijeta na osmanske sultane, što su u tadašnjem vremenu (na prelazu u 16. stoljeće) najvažnije aktivnosti osmanske dinastije i najznačajnija obilježja njihove slike o sebi.

Kod Bidlisa *gazā* se ističe kao već uvriježeni dio osmanskog identiteta. Tokom prva dva stoljeća svog postojanja, osmanski sultani osobno su vodili upade, pohode i osvajanja nemuslimanskih teritorija, što je pridonijelo najvećem širenju islamskih zemalja u 14. i 15. stoljeću. Takve

Bihištu Idrisa Bitlisa, *POF* XX-XXI/1970-71 (1974), 199; Sabaheta Gaćanin, "Narativ o osvajanju Bosne iz hronike *Hašt bihišt*", *Radovi Filozofskog fakulteta*, vol. 11 (2024), 150.

aktivnosti nazivane su *gazā* i *džihād* (*ġazāʾ* – *ġihād*), a to je pridonijelo respektabilnom poštovanju sultana koji su protokom vremena usvojili ekskluzivitet *gaze* i često proklamovali svoj status istaknutih boraca za vjeru (*sultān-i ġāziyān*, *sultān-i muġāhidīn*).⁴¹ Ukratko, titula *gāzī* kao znak dominacije odnosila se na vladare koji su osvajali zemlje i stekli nezavisnost mačem, tj. borbom i osvajanjima. Svi sultani u hronici nose naslove *gāzī*.

U raspravama o vladavini univerzalni politički autoritet proizašao je uglavnom iz pravnih i genealoških diskursa koji su djelotvorno podupirali pretenzije vladara na univerzalnu vladavinu, pozivajući se na brojne epistemološke tradicije u konstrukciji koncepcije vladavine. U petnaestom stoljeću osmanski hroničari su počeli raditi na genealogiji osmanske dinastije kako bi utvrdili njenu nadmoć u odnosu na ostale turkmenske vladarske dinastije. Vladarski legitimitet osmanski hroničari su dokazivali povijesnim statusom kao zakonitih nasljednika Seldžučkog sultanata.

No Bidlisi je, dostojno njegovog umijeća, osmansku genealogiju uključio u značajne aspekte osmanske povijesne tradicije, posebno je naglašavajući u prvoj knjizi hronike. On je genealogijom Al-i Osmana uspostavio povijesni kontinuitet, što ih je glorifikovalo diferencirajući ih od njihovih prethodnika i savremenika. Kroz narative promiče da je Al-i Osman uzvišena zbog duhovne genealogije (*nasab-i maʾnavī*) koja ih je povezivala s prvom četvoricom halifa i dvanaest imama, krajnjim autoritetima i apsolutnim uzorima u sunitskim i šiitskim ograncima islama. Bidlisi je uključio dvanaestoricu imama u liniji duhovne loze osmanske dinastije s ciljem prisvajanja legitimnog ustroja Safavida, tj. uskraćivanje njihove najharizmatičnije razlike.⁴² Iako Osmanlije fizički nisu pripadale Poslanikovoj porodici ili prvim halifama, Bidlisi im pripisuje srodstvo putem duhovne linije (*tarīqat u haqīqat*). (HDA 21b.)

Dalje, on je sliku osmanske dinastije jezički ubjedljivo redefinirao i njihovu neimpresivnu lozu plemena Kaji⁴³ vezao za abrahamsko srodstvo. Pošto je priznao postojanje drugačijih navoda, Bidlisi identificira pretka Kajija kao Ishakovog, a.s., sina el-Ajsa (Esau), brata Jakubova: *Poglavlar ponosnih i uspješnih ljudi na zemlji, Ebuʾl-vakt Osman,*

⁴¹ Vidi: Linda Darling, "Reformulating the Gazi Narrative. When Was the Ottoman State a Gazi State", *Turcica*, 43 (2011), 13-53.

⁴² H. Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 237.

⁴³ İlker Evrim Binbaş, *Oğuz Khan Narratives*, <<https://www.iranicaonline.org/articles/oğuz-khan-narratives/>> (Pristupljeno: 5. 5. 2025).

porijeklom je od Oguz–hana, koji potječe od Ajsa, sina Ishaka. (HDA 20b) Ovu ideju su također spominjali raniji osmanski historičari Enveri i Ruhi, ali je to u Bidlisijevom ubjedljivom narativu postao ontološki arhetip Al–i Osmana. (HDA 22b) Bidlisijeva nakana koju on poentira je pravo vladavine na osnovu poslaničke tradicije, jer on izričito navodi da su svi vladari među Turcima, Arapima, Perzijancima i Rimljanima potjecali iz ovog plemićkog roda od el–Ajsa, odnosno Kajija. (HDA 23a) Narativ je dopunio lozom plemena Oguza (HDA 25a, 28b) i nasljeđem Seldžuka (HDA 34a). Ova povijesna i duhovna identifikacija ide u prilog omiljene titule osmanskih sultana – sultani Rimljana, Arapa i Perzijanaca. Ovaj narativ o porijeklu Osmanlija je temeljni mit Bidlisijeve mistične filozofije i historije, koja je Al–i Osman ugradila u božansku providnost usporedivu s narativima perzijske historiografije nastale pod Mongolima koji su prešli na islam. Bidlisijev arapski naslov hronike *Izvjestaji osmanskih cezara* je naslov koji je nedostajao Mongolima i naglašava osmanska osvajanja nevjerničkih zemalja.⁴⁴

ODNOS PREMA FIGURAMA AUTORITETA U BIDLISIJEVOJ PERSPEKTIVI

Figure autoriteta

Timuridska historiografija već ranije, kao i safavidska, ušle su u žestoku konkurenciju s osmanskim historiografijom u pogledu legitimiteta kakav su Timuridi izgradili kroz historiografska djela. Bidlisi je bio jedinstveni historičar koji je uspostavio odnose sa sve tri dinastije u različito vrijeme i pružio im islamski legitimitet sofisticiranim sredstvima u različito vrijeme.⁴⁵

Stoga se ova hronika može čitati i tumačiti iz vizure ideje i vizije vladavine Osmanlija⁴⁶ i njene funkcionalne artikulacije kroz predstavljanje autoriteta moći (figure autoriteta), posebno u periodu njegovih savremenika Bajezida II (vl. 1481–1512) i njegovog sina i nasljednika Selima I (vl. 1512–1520).

⁴⁴ H. Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 236.

⁴⁵ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 576.

⁴⁶ O konceptu i viziji vladavine Osmanlija u 16. stoljeću vidi: Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 342–380.

Bidlisi se posvetio postavljenom zadatku i, pored monumentalne dinastijske povijesti *Hašt bihišt*, napisao je i nekoliko kraćih djela koje je posvetio članovima osmanske dinastije. Istovremeno, uspostavio je veze sa članovima dinastije i utjecajnim članovima *ulema* i *umera* na dvoru. Njegovao je veze s osmanskim državicima i učenjacima koji su bili uplivni u pogledu njegovog karijernog napredovanja na dvoru. Kroz različite narative u okviru svoje povijesti dao je dragocjene zapise i podatke o njima, koji ujedno potvrđuju njegov kompleksan pijetet prema autoritetima i figurama moći, od kojih ćemo najvažnije ovdje predstaviti. Kroz tumačenje njegovih zapisa moguće je sagledati perspektivu iz koje je posmatrao povijesne činjenice i ideološki okvir koji je postavio te kontekstualizirati njegove filozofske, socijalne i političke stavove. O konceptu vladavine i idealu vladara detaljno je raspravljao u svojim djelima *Mir 'āt al-ğamāl* i *Qānūn-i Šāhinšāhī*,⁴⁷ dok je tome u hronici u sažetom obliku posvetio pažnju.

Sultan Bajezid II (u. 1512)⁴⁸ zauzima posebno mjesto kao figura autoriteta u narativima *Hašt bihišta*. On se kao naručilac ovog povijesnog djela odlučio na historiografski poduhvat u prelomnom historijskom trenutku koji se poklapa sa smrću princa Džema koji je ugrozio sultanov tron i pobunom inicirao osmansko–mamelučke (HDA 577a–582a) i osmansko–mletačke ratove (HDA 600b–625b). Učvrstivši vlast, Bajezid II je 1504. godine, naručivanjem dinastijske historije slične povijesti Ilhanida i Timurida, višestruko fiksirao imperijalnu sliku u zemlji i izvan sultanata kako bi potvrdio vjerski i politički legitimitet te univerzalni suverenitet među suparničkim dinastijama. Činjenica je da je sultan bio uključen u Bidlisijev rad kontrolišući proces pisanja, što se smatra neposrednom intervencijom u osmanskoj historiografiji. Bidlisi je zapisao da je sultan zatražio od njega da napiše povijest osmanske dinastije od početka do njegovih dana (HDA 18b) i da je on uložio maksimalne napore da dovrši posao za dvije godine i osam mjeseci (HDA 9b). Bajezidovo interesovanje za dinastijsku hroniku može se objasniti njegovom vladavinom u sjenci slavnog oca Mehmeda II te njegovim iznimnim interesom u vezi s učvršćenjem ideologijske konstrukcije u natjecanju osmansko–safavidsko–mamelučkog rivalstva i osmansko–iranskog kulturnog svijeta.⁴⁹

⁴⁷ H. Yılmaz, *Caliphate Redefined*, 162.

⁴⁸ V. J. Parry, "Bāyazīd II", *EP*, I, 1119–1121.

⁴⁹ V. Genc, *Acem'den Rum'a*, XIX.

Bidlisi već ranije u diplomatskoj državnoj (Akkujunlu – Al–i Osman) korespondenciji naglašava Bajezidov univerzalni islamski legitimitet, obraćajući mu se i hvaleći ga kao *ratnika na Božijem putu* (*al–muğāhid fī sabīl Allāh / ġāzī fī sabīl Allāh*), Allahovu sjenu na oba svijeta (*zillullāh fī al–‘arzeyn*), onoga koji uništava tragove nevjerstva (*qāmi ‘āyāt al–kufr*), obnovitelja temelja islama i graditelja institucije vjere (*muğaddid ‘asās al–islām wa al–muslimīn mušayyid marāsīm al–dīn*), onoga koji sjedi na prijestolju hilafeta (*ġālis serīr al–hilāfe*), onoga kojega podržava Allah (*al–mu‘ayyad min ‘indi Allāh*). (HDA 573a–574a) Tituliranje osobinama ratnika u vjeri *ġāzī* ili *mudžāhid* bila je konvencionalna uljudnost u obraćanju osmanskim sultanima ranije, već u petnaestom stoljeću pa nadalje.⁵⁰

Autor opisuje Bajezida kao *zaštitnika islama, obnovitelja vjere i sahib–kirana* (nebeski sretnik) s kraja devetog i početkom desetog hidžretskog stoljeća – *u ovom periodu kada se gaze šerijat i zakon, raspad i sunovrat će obnoviti* (HDA 531a), u zadnjem dobu (*ahir–i zeman*) (HDA 7b), *sahib–kiran* (HDA 531a), *halifu, nasljednika hilafeta, blagoslovljenog halifu, sultana mudžahidina* (HDA 525a) i *odabranika Milostivog* (*sulṭān–i Raḥmānī*). (HDA 531a)

U narativima su iznesene činjenice, vojne i ekonomske, dinastijske i druge, koje se zapisuju u historijama. Posebno su opširno iznesene pomorske aktivnosti Bajezida II u mletačko–osmanskim ratovima.⁵¹ Detaljno su opisane dobivene bitke osmanske vojske, a rijetko se opisuju porazi. Brojnim ajetima, hadisima i poslovicama, opisom nebeskih konstelacija i zbivanja te eko–narativima Bidlisi je potkrijepio svoje navode. Kao Božija sjena na zemlji sultan manifestira znanje (*‘ilm*) i moć (*qudrat*) jer svojom upravom i vladavinom predstavlja Boga na zemlji, a time bi trebalo da manifestira uzvišene osobine Njegove suštine. Sultan utjelovljuje sedam svojstava Božije suštine, od kojih su znanje i moć najvažniji za vladare, u što je upućen moćni sultan Bajezid (HDA 527a–b). Istakao je Bajezidove blagoslovljene vrline i krepost, što je znano majstorima teorije i prakse (*aṣḥāb–i ‘ilm va ‘amal*), čime referira na ideju *hilāfat–i Raḥmānī* koju spominje u svojim djelima o idealnom vladaru, što je poznati termin u tradiciji muslimanskih filozofa. (HDA 529a–b)

Na mnogim mjestima je istakao sultanovu velikodušnost i naklonjenost ulemi. Referirajući se na dokument (*in ‘amat defter*) Bidlisi navodi

⁵⁰ L. Darling, “Reformulating the Gazi Narrative”, 14.

⁵¹ Vidi: Sabaheta Gačanin, “Pomorska historija iz hronike *Osam rajeva*”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, LXXI, Kotor, 2023., 95–111.

da je 909/1503. godine sultan podijelio 8,6 miliona akči (*haštād o šeš bār yeksad hazār aqče ‘uṣmānī*) kao darove (*in ‘āmāt*) uglednim namjesnicima i učenjacima Carstva (HDA 541b).⁵² Za svog patrona iskoristio je sva raspoloživa sredstva da vladarsku sliku sultana ispolira i odgovarajućim opisima izuzetno raskošnih sultanskih ceremonija koja mu reprezentuju dostojanstvo, plemenitost i velikodušnost. Među opisanim blještavim sultanskim ceremonijama je ona povodom cirkumcizije u martu 911/1505–06. sultanovih unuka u Amasji (HDA 627b–632a)⁵³ te lova u sultanskom lovištu Uzunova. (HDA 568a–b)⁵⁴

Bidlisi je odgovorio na postavljeni zadatak svim naporima kako bi pronio trajno sjećanje (*zīkr–i ḡamīl*) na osmanske sultane u svim muslimanskim zemljama i šire, no bio je razočaran na kraju priče. Sultanu je uputio dva pisma u kojima je iznio svoje nezadovoljstvo i žalbe u vezi s neispunjenim očekivanjima.⁵⁵ Zbog ljubomore sultanovih sluga obećana mu nagrada i zasluženno mjesto nisu dodijeljeni (*iḥsān va mukāramat az mālī va ḡā’ī*).⁵⁶ U zadnjim godinama Bajezidove vladavine, izgubivši veze na dvoru, to postaje izvor njegove frustracije i radi kao osrednji profesor u istanbulskoj medresi.⁵⁷

U prvoj predstavljenoj verziji *Hašt bihišta* (911/1506) Bajezid je predstavljen kao ideal vladara, dok je u revidiranoj verziji (917/1511), s ustoličenjem Selima I na prijestolju, ta ista slika preoblikovana za novoustoličenog sultana.

U revidiranoj verziji opisao je Bajezida u njegovoj posljednjoj godini vladavine kao staloženog suverena, više pacifističke prirode, upoređujući ga s Bistamijem, kojem je nedostajao ratnički žar: *Izgledom je vladar, ali je više Pir–i Bistami/ po pobožnosti i poniznosti, po prirodi i imenu (ham ḥulq u ham nām)/ podnio je teškoće hodeć’ putem Istine (be rāh–i ḥaqq)/ kako bi Bajezid dobio nagradu sultana/ napustio je svu imovinu i posjede (amvāl u asbāb)/ i vlast i bogatstvo (mulk u dārā’i) povjerio zastupnicima (navvāb).*⁵⁸ (HDA 665b)

⁵² HDA 750, 541b.

⁵³ HDA 750, 627b–632a.

⁵⁴ HDA 750, 568a–b. Vidi: Sabaheta Gačanin, “Hasht Bihisht (Eight Paradises) Chronicle about the Sultan Hunting”, *Annales, Series Historia et Sociologia* 35, 2025.

⁵⁵ TSMA, E. 3156 iz 1511. godine i TSMA, E. 5675 iz 1512. godine. Vidi: V. Genç, “İdris-i Bidlîsî’nin II. Bayezîd ve I. Selîm’e Mektupları”, *The Journal of Ottoman Studies*, 47 (2016), 147–208.

⁵⁶ TSMA, E. 5675.

⁵⁷ V. Genç, *Acem’den Rum’a*, 221; Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 156.

⁵⁸ HDA 750, 665b.

U pridodatoj *Hatimi* hronike sultani su suprotstavljeni – Bajezid staložen i svetačkog karaktera, s bremenom prinčevskog nadmetanja za tron i Šahkulu (Şahkulu) pobune 1511. godine, nasuprot njemu, njegov je sin Selim ratničkog i snažnog karaktera. Sultan Selim I, koji se izborio za tron i proslavio teritorijalnom ekspanzijom sa *dvije svijete koje gore, šerijatom i džihadom, postao uzorom čovjeka svog vremena* [...] *poput njegovih slavnih predaka, bio je posjednik četiri temeljna kamena ravnoteže* [hrabrost, pravednost, mudrost i pravda] [...] *njegov neukrotivi duh i borbeni žar povelili su ga putem džihada za očeva života* (HDA 665a), čime je, prema autoru, Selim I opravdao preuzimanje trona.

U obje verzije osmog poglavlja posvećenog Bajezidu II (524b–663b) sultan je predstavljen kao najveći vladar u svom vremenu. Bidlisi razvija filozofske i teozofske ideje, pojašnjavajući koncept idealnog muslimanskog vladara koji posjeduje četiri stuba ravnoteže (HDA 531a–542b). Kroz ovaj dio hronike Bidlisi u narativima opservira koncept idealne vladavine, referirajući na religijske, astrološke, sufijske i filozofske autoritete. Autor ističe da su Osmanlije poznati *po tome da su sjedinili blagostanje vjere i svjetovne vlasti kojom stvaraju spoj izvanjskog blaženstva s duhovnim blagoslovima, prihvativši šerijat kao svoj zaštitni znak*. (HDA 527a)

Bidlisi, koji je bio upućen u dinamičnost i prevrtljivost patronata na dvoru gdje su prinčevi bili prva stepenica, potražio je pokroviteljstvo kod šehzade Ahmeda, favoriziranog nasljednika sultana Bajezida II. Kao pridošlica u Sofiju, vjerovatno, osluhnuo je mnijenje na dvoru o favoriziranom nasljedniku, o čemu svjedoči zapis u hronici gdje sve prinčeve hvali, a posebno šehzade Ahmeda kao sultanovog nasljednika. (HDA 635b) Posvetio mu je manje literarno djelo *Komentar kaside o vinu* (Şarḥ-i qaşīda ḥamrīya). Drugom Bajezidovom sinu, Šehinšahu (Şehzade Şehinşah) (u. 2. jula 1511), koji je pogubljen zbog pobune, posvetio je izuzetno važno djelo, političku raspravu *Kānūn-i Şehinşah* o idealu vladara. Iako je Bajezid možda favorizirao šehzade Ahmeda kao nasljednika, formalno imenovanje nasljednika nije imalo presedana u osmanskim ustavnim okvirima tokom petnaestog i šesnaestog stoljeća.⁵⁹ I pored nastojanja da uspostavi veze s princom Ahmedom i ostalim moćnim Bajezidovim sinovima, bio je više usredsređen da pridobije pažnju

⁵⁹ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14, no. 1 (1959), 69-94.

sultanovog Dvora, pa je napisao djelo poslanicu *Munāzara-yi rūza va 'īd* (Rasprava o postu i bajramu) i posvetio je sultanu Bajezidu II.⁶⁰

Sultan Selim I (u. 1520)⁶¹ bio je Bidlisijev autoritet kojem je posvetio pažnju u zrelim godinama, budući da su bili savremenici. Iako je Bidlisi stavio do znanja da je bio u nekoj patronskoj vezi s Ahmedom, hvaleći ga u *Hašt bihištu*, nesumnjivo je kao iskusan državnik shvatio potencijalne zamke takvog saveza i iskoristio priliku da se približi novom nasljedniku. Nakon prvog predstavljanja svoje hronike na dvoru uputio je pohvalnicu Selimu, oplakujući distancu između njih, smatrajući ga nasljednikom rimske i perzijske vladarske tradicije: *Sultan Selim-šah na cezarskom prijestolju, a kao sultan dostojan je Anuširvana*.⁶² Dalje, istakao je da je prikladan kao nasljednik i da se nada da će biti prepoznat kao nebeski imenovani halifa, gospodar povoljne nebeske konstelacije (*šāhib-qirān*): *Ej vladaru, po volji oca, utočište svijeta / Pažnja! Stiže vladar, gospodar povoljne konjunkcije (az āsmān šāh šāhib-qirān)*.⁶³ Već je bilo izvjesno 1506. godine da će nezaustavljivi i ofanzivni Selim tražiti tron, stoga mu je ovim stihom pružio svoju podršku. Ovaj izbor atributa je gotovo redovno stajao uz ime vladara, očitovao je nebesku sreću koja se pripisuje povoljnoj podudarnosti trenutka rođenja i velike planetarne konjunkcije.⁶⁴ Tokom i krajem 16. stoljeća Osmanlije su samo sultana Selima I doživljavali kao istinskog *sahib-kirana*.⁶⁵

Njegov opis sultana Selima I ističe njegove četiri vrline koje čine ravnotežu uspješnog vladara – hrabrost, pravednost, mudrost i pravdu, a posebice njegov ratnički žar još za vrijeme vlasti oca Bajezida II: *Još za života njegova oca, po običaju predaka, njegovim samoprijegorom borba iznova zaživi ko običaj*. (HDA 666a.) Za njega još zapisa da je bio gazi-ja na Božijem putu kojega je Bog postavio za halifu na zemlji, savršeni vođa koji pokorava nevjernike. (HDA 639a), Poznato je da je Bidlisi oblikovao sliku halife sultana za osmanske sultane, posebno za Selima I. Međutim, činjenica da je formulirao istu sliku za šaha Ismaila dok je bio u Mekki pokazuje da je Bidlisi mogao konstruirati takve slike za svakog novog pokrovitelja, baš kao što su činili i drugi njegovi savremenici.

⁶⁰ Bidlīsī, *Munāzara-yi rūza va 'īd*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya 3203.

⁶¹ Feridun Emecen, "Selim I", *TDV İA*, C. 36 (2009), 407-414.

⁶² Bidlīsī, *Mağmū'a*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 1888/3, 89b.

⁶³ Bidlīsī, *Mağmū'a*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 1888/3, 90a.

⁶⁴ O terminu *sāhib-qirān* vidi Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 311-318.

⁶⁵ Cornell H. Fleischer, "The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleyman", ed. Gilles Veinstein, Paris, 1992, 166.

Sultan Selim I nije oklijevao da se suoči s prijetnjama od strane šaha Ismaila kao što je to činio Bajezid II. On je uz potporu vojnih krugova preuzeo vlast, budući da su agresivna politika i ratovanje pružali mogućnost za ratni plijen. (HDA 666a–667a) Bidlisi je svakako opservirao razlike između ove dvojice sultana i njihovih politika, jer je u revidiranoj verziji hronike ispisao pohvale za Selimov energični stav i spremnost da pređe na neprijateljev teren i suprotstavi mu se. Zapravo, čak i prije nego što je u potpunosti osigurao prijestolje eliminacijom svoje muške rodbine, razmišljao je o pokretanju borbe protiv Viteza s Rodosa ili šaha Ismaila u Iranu.⁶⁶ Njegova izričita želja da krene u vojne pohode donijela mu je reputaciju sultana osvajača.

Po dolasku na Selimov dvor u Edirni, Bidlisi mu je posvetio *Risālat al-ibā’ ‘an mawāqī’ al-wabā’* (Poslanica o izbjegavanju mjesta kuge), te mu predstavio i novu verziju *Hašt bihišta* sa *Hatimom* (završna riječ) u kojoj opisuje Selimov dolazak na vlast. *Hatimu* je napisao tokom boravka u Mekki, primivši vijest da je Selim I stupio na prijesto. (HDA 664b–678a) Time se faktički stavio na raspolaganje sultanu u smislu da iskoristi sve svoje političke, profesionalne i lične veze u Dijarbekiru i Azerbejdžanu na službu sultanu.⁶⁷ Nakon ustoličenja 1512. godine, sultan Selim I je pozvao Bidlisija u Istanbul s namjerom da ga promovira u svog emisara i iskoristi iskustvo bivšeg perzijskog munšija kurdske porijekla, koji je proveo veći dio svog života u Iranu. Sultan ga je uključio u svoje političke projekte koji se tiču ujedinjenja kurdskih plemena protiv Safavida. Bidlisi je dobio novu ulogu, čiji je status iskusnog birokrate, intelektualca i historičara dobio na značaju na dvoru sultana Selima I.⁶⁸

Selimova ratna agilnost je značila da Osmanlije po treći put idu u izravni sukob sa svojim istočnim rivalima – Safavidima.⁶⁹ Uslijedila je velika bitka osmanskih snaga i kizilbaša u augustu 1514. godine u Čaldiranu (Azerbejdžan), što je rezultiralo pobjedom i promjenama u vjekovnoj geokulturnoj koncepciji Irana: zemlje istočno od rijeke Eufrat – tradicionalne granice Iran–zemina – bile su trajno uklopljene u Osmansko Carstvo.⁷⁰

⁶⁶ Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 168.

⁶⁷ TSMA, E. 1019.

⁶⁸ Sabaheta Gačanin, “Obavještajne aktivnosti u zapisima dinastijskog hroničara Idrisa Bidlisija”, *Historijska misao*, god. IX, br. 9 (2024), 87-90.

⁶⁹ John Woods, *The Aqqyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Salt Lake City, 1999, 116-123.

⁷⁰ J. R. Walsh, “Čāldīrān”, *EP* (Ing.), II, 7-8.

Šah Ismail (u. 930/1524)⁷¹ je s Bidlisijem imao specifične relacije. Prema navodima hroničara Šerefuddina Bidlisa,⁷² Idris Bidlisi je 1501. godine tvrdio da su njegovi odnosi s mesijanskim novoustoličenim vladarom Irana, šahom Ismailom, bliski usljed povezanosti njegove porodice s Džunejdom, Ismailovim djedom. Njegov djed je bio duhovni pročelnik Safavija,⁷³ koji je transformirao Safavije iz miroljubivog tarikata u militantnu organizaciju s radikalnom mesijanskom retorikom.⁷⁴ U prvim godinama nakon emigracije iz Tabriza, u Bidlisijevom sjećanju šah Ismail je bio samo podsjetnik na očaj koji su prouzrokovali nestabilnost, kuga, glad, tiranija i ratovi turkmenskih knezova, kao i politički i društveni preokret koji je nastao u njegovoj domovini. U predgovoru djela koje je predstavio sultanu Bajezidu zapisao je da su smrću sultana Jakuba zemlje Akkujunlua ušle u mračno razdoblje nepravde, totalne destrukcije i neprestanih smjena vladara.⁷⁵ Poslije, 1512. godine, u hronici o šahu govori kao heretiku, a kizilbaše smatra haridžijama i pljačkašima (*bi-ğavāriḥ-i ḥavāriḡ mamālik hamagī muḥlik va mu'lam*). (HDA 7b) No kada su nastupili problemi u osmanskome raju odlučio je da se vrati u domovinu i *pobjegne od ugnjetavačkih Turaka u beskrajnu divljinu neobične tuge i bijega [...] ubija me odvojenost od naroda moje zemlje i domovine – mjesta katastrofa i nesloga – sada je u mjestu gdje prebivam, sa stotinu nesreća i nedaća*. (HDA 7b) Brojni njegovi prijatelji, bivše kolege i saradnici ostali su u safavidskoj administraciji i s njima je ostao u vezi. U posljednjim godinama Bajezidove vladavine, kada je razočaran otišao iz prijestonice na hodočašće, razmišljao je o pomirenju sa šahom Ismailom. Jedan od mehanizama da se učenjaci oslobode obaveza prema svojim patronima je bio odlazak na hodočašće u Mekku.

⁷¹ Šah Ismā'īl (1487–1524), utemeljitelj safavidskog Irana (vl. 1501–1524). Naslijedio je vodstvo safavidskog sufijskog reda koji se militarizirao podržavajući kizilbaše (turkomanske šiitske sljedbenike). U širenju teritorija ušao je u sukob s Osmanlijama, što je dovelo 1514. godine do bitke kod Čaldirana i zaustavilo teritorijalnu ekspanziju. Ovaj gubitak kod njega je izazvao tešku depresiju od koje je umro 1524. godine. "Ismā'īl I". *Encyclopedia Britannica*, < <https://www.britannica.com/biography/Ismail-I-shah-of-Iran> > (Pristupljeno: 7. aprila 2025).

⁷² Šaraf al-Dīn Khan Bedlīsī b. Šams al-Dīn b. Šaraf Beg (949–1012/1543–1603-04?), poglavica kurdskog plemena Rūzagī iz grada Bidlisa, sa zapadne obale jezera Van, i autor *Šaraf-name*, historije Kurda na perzijskom koja uključuje kratku autobiografsku skicu. Erika Glassen, "Šaraf al-Dīn Khan Bedlīsī", *Elr*, vol. IV, 76-77.

⁷³ Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 27.

⁷⁴ R. M. Savory, "Djunayd", *EP*², II, 598.

⁷⁵ Bidlīsī, *Ḥāšīya 'alā anwār al-tanzīl*, Süleymaniye Ktp., Aya Sofya, 4b-5a.

Preko prijatelja Šerefuddina Mahmuda obratio se šahu Ismailu za patronat i pomirenje.⁷⁶ Istovremeno, obratio se i drugim značajnim ličnostima u domovini (*be ba'z-i 'uṣamā ul-'Aḡam*) žaleći što je napustio Tabriz: *Kakve sve nesreće ne vidjeh u odvojenosti od prijatelja! Hidžra je utjeha razdvajanja; snoviđenje u razdvojenosti.*⁷⁷ A u panegiriku 1511. godine u čast pobjede šaha Ismaila nad Uzbekima 1510. godine, u bitki kod Marvana u Horasanu, hvali ga kao vladara koji ujedinjuje i protežnu i duhovnu sferu i sretnika nebeske konjunkcije, pa veli: *Utočište potražite na vratima vladara Irana Bahrāma, dobronamjerni prema njem budite prozom i poezijom.*⁷⁸ Panegirik šahu i sva ova priča je u potpunoj suprotnosti s njegovim kasnijim stavom. U vrijeme sultana Selima I šah je u Bidlisiju imao najglasnijeg političkog kritičara, posebice tokom rivalskih aktivnosti protiv kizilbaša 1514. godine. Te godine su bile ključne za njegov uspjeh na dvoru.⁷⁹ Šah mu je ponudio povratak, no Bidlisi je dolaskom Selima I na tron preferirao mjesto političkog emisara kada je pozvan na osmanski dvor 1513. godine. Ostaje činjenica da je Bidlisi mogao istim mehanizmima i vokabularom u prevrtljivim patronskim odnosima konstruirati uvjerljivu sliku i za sultana i za njegovog rivala, ista sredstva a različito vrijeme.

Na putu za Hidžaz, nakon razočarenja na osmanskome dvoru, Bidlisi je putovao preko Kaira, gdje je učestvovao kao cijenjeni učenjak na skupovima drugih učenjaka i uglednika, koje je organizirao mamelučki sultan Ešref Kansuh Guri (al-Ašraf Qānṣūh al-Ġūrī/al-Ġawrī, 1446–1516).⁸⁰ U svom pismu Bidlisi piše da mu je sultan Kansuh ukazao brojne počasti.⁸¹ Njegov dolazak u Kairo, tadašnju mamelučku prijestonicu, nekoliko mjeseci prije odlaska egipatske hodočasničke karavane za Hidžaz, Bidlisiju je pružio priliku za susret s uglednim učenjacima i dvorjanima, uključujući i samog sultana Ešrefa Gurija. U hronici Bidlisi ističe da je sultan iskazao interesovanje za njega uputivši mu dobrodošlicu s delegacijom učenjaka (*firistāda kasān az rū-yi afzāl*). Pozvan je na dvor, gdje ga je mudri sultan lično primio i nagradio za djela koja mu je predstavio. (HDA 675b). Hodočasničkom karavanom je nastavio za Mekku i ispunio svoju dugogodišnju želju. I tamo je upoznao učenjake

⁷⁶ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 111.

⁷⁷ Bidlīsī, *Munša'āt*, Esad Efendi 1888, 148a.

⁷⁸ Bidlīsī, *Munša'āt*, Esad Efendi 1888, 148a.

⁷⁹ Vidi: S. Gačanin, "Obavještajne aktivnosti ...", 87-90.

⁸⁰ P. M. Holt, "Qānṣawh al-Ġhawrī", *EP*², IV, 552-553.

⁸¹ TSMA, E. 5675.

i sufije iz različitih krajeva muslimanskog svijeta, uključivši se tako u naučnu razmjenu i književnu produkciju koja je trajala oko godinu dana. (HDA 676a)

Na poziv sultana Selima, zbog izbijanja kuge, u Istanbul se vratio preko Sirije, zadržavši se u Karamanu, a potom preko Edirne krajem 1512. stiže na dvor. Izuzetno obradovan Selimovim pozivom izrazio je radost u prepisci s osmanskim državicima *što će opet biti uvršten među dobronamjernike osmanske dinastije*.⁸²

Bidlisijeva dvorska pokroviteljska mreža

Nakon dolaska na dvor nastojao je uspostaviti dobre odnose s uticajnim dvorskim službenicima, pišući panegirike i pisma. Iz njegovih zapisa očigledno je da je nastojao da ugoditi određenom dijelu dvora, kao i drugim bogatim pokroviteljima, jer veli da se perom posvetio poslu (tj. traženju patronata): *Moje pero je postalo bajrak trga milosti*.⁸³ U društvenoj mreži koju je pažljivo gradio Bidlisi i o kojoj nalazimo zapise ističu se Mustafa–paša (u. 1512),⁸⁴ Iskender–paša (u. 1505), anadolski defterdar Piri⁸⁵ (u. 1532)⁸⁶ i rumelijski defterdar Lejs Čelebi (u. 1500)⁸⁷ (HDA 655b), dok posebno mjesto zauzimaju veliki vezir Atik Ali–paša⁸⁸ (u. 1511)⁸⁹ i Abdurrahman Mu’ejjedzade (u. 1516),⁹⁰ koji su uz sultana bili najutjecajniji u dvorskim krugovima. U prvoj verziji hronike iz 1506. godine (Esad Efendi, No 2199) spominje svog prijatelja Mu’ejjedzadea, kazaskera, koji je bio podrška pjesnicima i doseljenicima iz Irana. On mu je kao sultanov prijatelj pružio podršku u historiografskom projektu,

⁸² Bidlīsī, *Munša’āt*, 230a-231a.

⁸³ Bidlīsī, *Hašt bihišt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 2199, 361a.

⁸⁴ Feridun Emecen, “Koca Mustafa Paşa”, *TDV İA*, C. 26 (2002), 131-133; HDA 646a, 648a.

⁸⁵ Bidlīsī, *Qašā’id, munša’āt va murāsalāt*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 1888, 148b; HDA 656a-b.

⁸⁶ Yusuf Küçükdağ, “Pirî Mehmed Paşa”, *TDV İA*, C. 34 (2007), 280-281.

⁸⁷ *XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, haz. Ercan Alan – Abdurrahman Atçıl, TÜBA, Ankara, 2018, 41; Tahsin Yazıcı, “Persian Authors of Asia Minor, Part 2”, <https://www.iranicaonline.org/articles/persian-authors-2/>, (Pristupljeno: 24. aprila 2025).

⁸⁸ Bidlīsī, *Qašā’id, munša’āt va murāsalāt*, 149b.

⁸⁹ Mehmet İpşirli, “Atik Ali Paşa”, *TDV İA*, C. 4 (1991), 64-65.

⁹⁰ Hasan Aksoy, “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi”, *TDV İA*, C. 31(2020), 483-485.

kao i na druge načine. Bidlisi je bio svjestan podrške koju mu je pružao Abdurrahman Mu'ejjedzade – anadolski, a poslije rumelijski kazasker – budući da je on bio vrlo moćan i uticajan uz sultana Bajezida II, stoga mu je uzvrćao panegiricima. U *Hašt bihištu* su spomenuti brojni državni službenici, ali je kazasker dobio posebnu pozornost u narativima pripoćenim stihovima: *jedinstven u svom vremenu, u znanju i majstorstvu [...] On je univerzalni razum i manifestacija svega zajedno, dok bi on kazivao pouke i meleki bi ih slušali.* (HDA 654b) Sultan mu je povjerio zadaću odgoja učenjaka i čestitih ljudi i odabira zaslužnih među visprenim i mudrim prema njegovom mišljenju: *Stavio je vagu pravde u ruke prave vjere, tržišta milosti, za procjenu vrijednosti i težine savršenih umjetnosti da je mjeri svojim iskustvom. Zadaću otkrivanja prirode teškog kamenja i razlikovanja vrijednih i neprocjenjivih dragulja znanja i mudrosti prepustio je vještini i mudrosti tog mudrog čovjeka.* (HDA 554b) Brojne pohvale na račun kazaskera iz prve verzije iz 1506. godine, uklonio je iz revidirane verzije iz 1512. godine.⁹¹ Uljepšavanje činjenica u pisanju narativa za Bidlisa je bila stvar metodološkog friziranja kako bi udovoljio prijateljima i da ne ugrozi svoje veze na dvoru.

Njegov znakoviti alat je isticanje velikodušnosti dvorskih službenika, što je bila dobra građa za pohvalu onih na čije je resurse računao. Najbolji primjeri velikodušnosti su defteri troškova njihovih imareta (narodnih kuhinja) koje su izgradili (HDA 541b), stoga je uvrstio imarete Davud-paše, Ali-paše, Ibrahim-paše i Mustafa-paše. (HDA 544b) Premda su njegove veze bile prilično zategnute s Ali-pašom, morao ih je uvrstiti zbog njegove službe velikog vezira. (HDA 648a) S obzirom na to da je pri kraju Bajezidove vladavine bio izoliran iz dvorskog društva, svu krivnju za nesreću svalio je na neprijateljstvo velikog vezira Ali-paše i kazaskera Mu'ejjedzadea. (HDA 675a–b) Bio je svjestan njihove snažne ljubomore i namjere čak da spriječe njegov odlazak na hadž. Tražio je nekoliko puta dozvolu za odlazak, dok mu nije konačno odobreno. Taj odlazak je bio svjestan napor da se izmakne iz političke zavrzlake u koju je bio zapao, s obzirom na to da je smjena ostarjelog sultana Bajezida bila izvjesna i da su neredi bili na pomolu. Razdoblje tranzicije između Bajezida II i njegovog sina Selima I je rezultiralo smrću njegove braće i većine rođaka. U vezi s tom političkom izolacijom i pritiskom njegovih ličnih neprijatelja, Bidlisi je uputio pismo sultanu Bajezidu II. (TSMA, E. 5675) Uputio je, ustvari, žalbu i izrazio duboku žalost zbog nerazumijevanja i njega kao autora i vrijednosti

⁹¹ V. Genç, *Acem'den Rum'a*, 175.

njegove hronike. Naglasio je da nije ispoštovano sultanovo obećanje u pogledu izdašnosti nagrade za trud koji je uložio da proširi slavu osmanskih sultana (*zıkr-i ğamīl*).

Iako je recepcija djela bila u početku izvrsna, kako je to Bidlisi sam neskromno isticao, sve glasniji su bivali prigovori velikog vezira Ali-paše i kazaskera Abdurrahmana Mu'ejjedzadea na preopsežnost, stil i jezik hronike.⁹² Potom su kritikovali narativne dijelove o susjednim vladarima, savremeniciima osmanskih sultana, kao uvredu dostojanstva zaštitnika, na šta se osvrnuo i Bidlisi: *Za mahanu jednu objašnjenje je ovo, da sam dušmanima hvale dao / hvalospjeve iskitio iranskim vladarima, pričama i obmanama, o onima što su dušmani ove kuće, pa po čemu onda zaslužuju spomen?* (HDA 674b) Prema njihovom rezonovanju, suparničke bi kuće i dinastije trebale biti na marginalnom mjestu u dinastijskoj hronici. Bidlisi je branio svoj pristup retoričkom strategijom koja slikom okruženja (ratovi i kaos u susjednim zemljama rivalima) jasno dokumentira i potkrepljuje leadersku poziciju osmanskih sultana u muslimanskom svijetu. Osim toga, detaljna slika okruženja daje uvid u (prijatelja i neprijatelja) stanje stvari muslimanskog svijeta. (HDA 675a)

I svojim prijateljima je posvetio redove i riječi hvale, kao što je bio nišandžija Carskog divana Tadžizade Džafer Čelebi (u. 1515)⁹³ s kojim je bio u dugogodišnjim dobrim odnosima i koji je *želio da ga svojim znanjem i vrlinom promakne na najviše položaje [...] onaj koji podsjećá na vrlog sultana u svetištu savjesti neuporedivih učenjaka, jedinstveni među čestitima svoga vremena, učenjacima i mudrima, najčestitiji od vrlih, ponos učenjaka i mudraca, uglađeni posjednik retorike, ustvari, poznat po svojem naučnom savršenstvu, mudrim sposobnostima i visokom moralu. Mudri ljudi i žene su prstom upirali na elokvenciju i razgovjetnost njegovog pera iz kojeg je kapalo znanje.* (HDA 651a)

Iskender-paša Mihaloğlu (u. 1505),⁹⁴ spomenut kao posebno drag prijatelj, oko trideset godina je služio na dvoru, još iz vremena Mehmeda II Fatiha i dugo godina je bio sudionik brojnih zbivanja. Bio je jedan od vojnih zapovjednika koji je izbliza svjedočio osvajanjima Bajezida II. On je, kao i drugi zapovjednici, pripadao *umera*, čije je porijeklo od kršćanske porodice Mihaloğulları⁹⁵ iz ugledne istanbulske tr-

⁹² Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 145-148.

⁹³ İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Câfer Çelebi", *TDV İA*, C. 39 (2010), 353-356.

⁹⁴ Sema Doğan, "İskender Paşa Camii", *TDV İA*, C. 22 (2000), 567-568.

⁹⁵ Fahameddin Başar, "Mihaloğulları", *TDV İA*, C. 30 (2020), 24-25.

govačke klase, za razliku od Mu'ejjedzadea, koji je pripadao *ulema*, koji su najčešće potjecali iz rumelijskih i anadolskih muslimanskih porodica.

Posebno se ističe njegova uloga kod druge pobune princa Džema, kada ga je sultan stavio na čelo vojske koja je progonila Džemovu vojsku do Aksaraya. Iskender-paša je sudjelovao u moldavskim ratovima (1484–85, 1495–96), u mamelučkim ratovima (1485–1491), u sultanovom pohodu 1492. godine na Albaniju, a potom je imenovan za bosanskog sandžakbega nakon njegovih pohoda oko Bosne. Kada se Bidlisi pridružio dvoru, Iskender-paša je bio bosanski sandžakbeg (bosanski sandžakbeg u tri navrata 1470–1480, 1485–1490 i 1499–1505), odakle je neprestano pravio upade u *franačke zemlje*. Kada je Bidlisi počeo pisati hroniku, počeo se raspitivati za pouzdane informatore o događajima i ljudima koji su važni za sultana i upravu, u čemu je dobio svesrdnu pomoć dvora i njegovih službenika. Nije bilo sumnje da je među njima bio i Iskender-paša, kako navodi Bidlisi, koji je *svjedočio slavi brojnih pohoda i dobronamjernih spomena koji su stekli slavu među ulema i umera*. (HDA 661b) S obzirom da je paša bio u Bosni, Bidlisi se preko pisama počeo raspitivati za informacije koje su mu trebale. Pismo je započeo panegirikom:

O lijepa ptico lijepog glasa! Dostavite mu ovu vijest na vrata i podsjetite ga na moje ime u sezoni ruža. Njegov prag je utočište vjere, a vojska su mu molitve [...] Ti si Aleksandar koji nosi željezo! Zbog željeza u tvojoj ruci, tvoj mač postade gvozdena oprema. Šerijat kod vas pronalazi ispravnost, čistoću i svježinu [...] Hajde Idrise, nemoj previše natezati riječi i dodaj molitvu.⁹⁶ [...] Jedina stvar koju ovaj siromah želi jesu djela koja se s detaljima spominju u ovoj hronici, stoga ako se on odazove na ovu zamolbu o detaljima svojih ratova, službe i osvajanja za ovu dinastiju halifa, biće dostojan mojih molitvi. Ovaj siromah godinama se ponosi ovom bliskošću i prijateljstvom, možda će se diljem zemlje časnom [paši] umnožiti molitve čitanjem ove knjige.⁹⁷

Njihova prijateljska relacija potvrđuje njegovu mrežu zaštitnika, koju je Bidlisi pažljivo gradio, između ostalog i načinom na koji je spominjao detalje Iskender-pašine karijere. Postoje neke indicije da su se lično susretali, s obzirom na detalje kojima je dao dosta mjesta u hronici. Prema Iskender-pašinim usmenim kazivanjima, narativi obiluju detaljima o pohodu na Albaniju 1492. godine, ruti kretanja vojske, odredištima te o suzbijanju atentata na sultana u Bitolju, istrazi, kao i drugim detaljima

⁹⁶ Bidlīsī, *Qaṣā'id, munša'āt va murāsalāt*, 139a-b.

⁹⁷ Ibid., 141a.

o tome. (HDA 585b–587b) A u vezi s Iskender–pašom Bidlisi spominje često Bosnu kroz narative,⁹⁸ naglašavajući važnost Bosne kao tampona između sultanata i zemalja nevjernika (mletačkih i mađarskih teritorija). (HDA 661b) Bidlisi navodi da se Iskender–paša sa šezdeset pet godina povukao s mjesta vezira, ali njegovo veliko iskustvo iz Bosne nagnalo je sultana Bajezida da ga ponovo imenuje za sandžakbega. On izričito navodi u hronici da je taj sultanov potez bio presudan, jer su te godine Osmanlije pokrenuli neprijateljstva protiv Mlečana u Moreji, što je zahtijevalo iskustvo nadarenog vojnika kao što je Iskender–paša (HDA 596a), koji je sa svojim sinom Mustafom izvodio odvažne ekspedicije na mletačkom teritoriju, što je dodatno potvrdilo njegovu reputaciju žestokog ratnika koji je težio širenju granica islamske vjere. (HDA 596a–600b) Opisujući Iskender–pašina osvajanja 1498–99. godine, on daje brojne detalje o geografskom položaju Bosne, njenih granica i susjeda, budući da se Bidlisi pomno raspitivao o međusobnoj udaljenosti gradova, fizičkim karakteristikama tvrđava, topografiji i uslovima terena, veličini rijeka i utvrđenosti gradova u vezi s pohodom koji je razmatrao u narativu. U tom smislu, takve vrste informacija od strane Iskender–paše su bile očekivane i vrlo dragocjene, pogotovu ako se zna da je imao izuzetno razvijenu špijunsku mrežu.⁹⁹ U prvoj verziji iz 1506. godine Bidlisi spominje da je paša samovoljno napustio položaj vezira,¹⁰⁰ nakon čega ga je sultan imenovao bosanskim sandžakbegom, dok u drugoj verziji, nakon smrti njegovog prijatelja Iskender–paše, navodi da ga je sultan otpustio s mjesta vezira. (HDA 645b) Istaknuto mjesto u hronici u više narativa u vrijeme Bajezidove vladavine te epiteti kojima Bidlisi opisuje Iskender–pašu poentirano je na kraju u kratkoj biografiji vezira riječima: *Časni vezir je odvažan, oličenje veličanstva i snage, stoga slavan, uporište džihada i svetog rata.* (HDA 645b)

ZAKLJUČAK

Bidlisijeve novine koje je unio u svoju hroniku *Hašt bihišt* odražavale su ukuse profinjene dvorske kulture ukotvljene u perzijsko–arapsku književnu tradiciju. On je integrisao novonastalu osmansku povijesnu

⁹⁸ Sabaheta Gačanin, “Narativ o osvajanju Bosne...”, 143–165.

⁹⁹ Gökhan Yurtoğlu, “Historical Personality of Iskender Pasha and his Activities in Rumelia”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 32 (2023), 131–150.

¹⁰⁰ Bidlīsī, *Hašt bihišt*, Esad Efendi, 2198, 293b.

tradiciju i timuridsko–turkmensku historiografiju, što je išlo u pravcu usklađivanja osmanske povijesti s drugim povijesnim narativima te označilo novu fazu u razvoju osmanske historiografije.¹⁰¹

Autor u hronici naglašava da je ona napisana na osnovu ogromnog broja dokumenata i svih vrsta deftera koji su mu bili na raspolaganju u pogledu troškova dvora, pohoda, zadužbina, rashoda, darova i svih drugih mogućih prihoda i rashoda. Dalje, na raspolaganju su mu bili svi zakonski propisi, arhivski dokumenti, službena prepiska i drugi važni pojedinačni dokumenti. Kao kriterij pouzdanosti uzimalo se preuzimanje provjerenih tekstova iz više izvora, što navodi na više mjesta. Primjerice, za pripovijedanje o događajima iz perioda Murata I izričito navodi da je utemeljeno na pouzdanim hronikama: *Ovo je pripovijest koja je došla s prenošenjem poznatih naratora*.¹⁰² (HDA 129b) Ova njegova napomena je vrlo važna, budući da je bio vješt i iskusan kancelar sa svim vrstama dokumenata i bio vrlo upućen u državne poslove, naučen da osluškuje najfinije društvene disonance s obzirom na njegovo iskustvo na prethodnim dvorovima na kojima je radio na povjerljivim i osjetljivim poslovima.¹⁰³

Njegovi narativi su prenapučeni parafrazama, sinonimnim jatima, arapskom leksikom, ajetima i hadisima s neprozirnim metaforama¹⁰⁴ koje skrivaju značenje i otežavaju potpuno razumijevanje poruka teksta, kao i suptilnih značenja kojima Bidlisi argumentira svoje stavove. No, svi podaci koji su uneseni u narative od izuzetnog su značaja, bilo da su faktografski – događaji i ličnosti, ili su to socijalno–političke opservacije u cilju edukacije i prefinjenog savjetovanja sultana i prinčeva, kao i ulema i umera. Dugački uvodi koji prethode faktografskom dijelu u ‘rajevim’ pojedinih sultana, između ostalog, u cilju su izgradnje osmanskog identiteta i ideologije vlasti i autoriteta, odnosno da istaknu plemenitost i vrline Al–i Osman kroz genealogiju, gazu, tedždid, pravo na hilafet i dobročinstvo sultana.

Isticanjem vrlina sultana i dinastije Al–i Osman kroz ideju trajnog sjećanja (*zıkr–i ğamīl*), autor nastoji prikladno predstaviti osmanske

¹⁰¹ Ch. Markiewitz, *The Crisis of Kingship*, 137.

¹⁰² Idris Bidlîsî, *Heşt bihişt*, Esad Efendi, 2199, 135b.

¹⁰³ Na Akkujunlu dvoru oko 1480-ih bio je sudionik reforme poreza u cilju stabilizacije finansija za Irak-i adžem koju je predvodio kadija Isa Savedži (koji je ubijen). Iako su reforme propale, Bidlisi je cijenio da su bile ključne i da bi doprinijele stabilizaciji. Vidi: Ch. Markiewicz, *The Crisis of Kingship*, 15.

¹⁰⁴ O inša stilu perzijske književne tradicije vidi: S. Gačanin, *Pisma...*, 20-28.

vladare, koji, prema njegovom mišljenju, *mogu utjecati na dobre i pozitivne promjene u svijetu, kroz dobra djela (maṣlahat) i dobrotvorne institucije (ḥayrāt), razvijajući tako reputaciju pravednosti i dobrog upravljanja.* (HDA 408b–409a)

U pogledu loze Al-i Osmana, on je povezuje sa pravovjernim hali-fama (*ḥulefā-yi rāšidīn*) i dvanaest imama i naziva je *nasab-i ma'navī* (duhovna loza), pripisujući im tako duhovno srodstvo. (HDA 21b) Fizičko srodstvo Al-i Osman je povezao s abrahamovskom linijom, tako da je njihov predak Kaji, čije je koptsko ime el-Ajs, sin Ishaka, a.s., i brat Jakuba, a.s. (20b–23a)

Dvor Akkujunlu je bio žarište diskusija o suverenitetu postabasidskih vladara, koje su učenjaci prenijeli s Timurova dvora. Bidlisi je, kao intelektualac i birokrata dvora Akkujunlu, bio upoznat s tim diskusijama. Preseljenjem u osmanske zemlje, on sa hronikom *Hašt bihišt*, kao i drugim političko–etičkim djelima koje je napisao, predstavlja političke koncepte koji su bili relativno novi za osmanske čitatelje kada su predstavljani početkom šesnaestog stoljeća i postali su sastavni dio osmanske ideologije vladavine tokom narednog stoljeća. Poput ostalih osmanskih hroničara savremenika, u svojoj povijesti razvio je konceptijske oslonce: širenje muslimanskog teritorija ratovanjem (*ḡazā'*), plemenitu genealogiju Oguza i Seldžuka (*nasab*), cikličnu obnovu vjere (*taḡdīd*), što je u svojoj argumentaciji potkrijepio brojnim epistemološkim postavkama – astrološkim, tesavufskim i filozofskim – koje je ugradio u doktrinu *ḥilāfat-i Raḥmānī* (namjesništvo Božije) kao sveobuhvatnu viziju vladavine utjelovljenu u osmanskim sultanima. (HDA 6a, 22b, 76a, 319b, 371b, 531a) Bidlisi se nije u svojim raspravama doticao oblika vladavine, već je koncept idealne vladavine razmatrao kroz izgradnju i uzdizanje moralnih kvaliteta vladara i njegovih saradnika. Pojam vlasti definiran je u generičkom smislu kao oblik moćnog autoriteta koji dostiže svoju punu legitimnost tek kada se temelji na visokom stupnju morala, duhovnosti i pobožnosti. U svom obrazloženju Bidlisi naglašava dva aspekta osmanske vladavine: pravdoljubivost osmanskih sultana kao garant pravde među muslimanskim zemljama i među savremenim vladarima te da su oni istinski zagovornici širenja vjere. U hronici je istakao nadmoć osmanske države, jer zahvaljujući pravednoj vladavini osmanskih sultana zemlje Rūma nastavile su cvjetati i razvijati se, dok su većina muslimanskih sultanata u stanju razdora i haosa koji podsjeća na *ahir-i zeman* (Posljednje vrijeme). (HDA 7b)

U uvodu (HDA 15b–19a) iznosi argumente o superiornosti Al–i Osman u odnosu na njihove savremenike u okruženju, ali i na prethodnike. Cijeli uvod je posvećen osmanskoj dinastiji, artikulirajući njihovu ulogu idealnih vladara (*ḥalīfet–i rahmānī*) na temelju povijesnih zapisa o njihovim dobročinstvima, provođenju pravde i širenju vjere. Opservacije i suptilni savjeti koje je iznio ustvari su vodič za idealni upravljački aparat, koji bi se mogao shvatiti i reformistički, o čemu je bio opširniji i konkretniji u svojim političko–etičkim djelima *Mir’āt–i ḡamāl* i *Qānūn–i Šāhanšāhī*, u kojima je raspravljao o idealnom modelu upravljanja zasnovanom na primjeni zakona i šerijata u djelotvornoj i osjetljivoj ravnoteži. U predloženi model, koji je sugerirao za osmanski državni aparat, nastojao je utkati filozofiju države i uprave iz tradicije svoje domovine u kojoj je stekao bogato državničko iskustvo, čime je, kako kaže Fleischer, preuzeo institucionalizatorsku ulogu kojom je želio usmjeravati osmansku politiku.¹⁰⁵

Bidlisi je kratko vrijeme boravio u osmanskim zemljama kada je započeo projekt povijesti Al–i Osman. Morao je da upregne mentalne, intelektualne, obavještajne resurse za učinkovito pisanje. Stoga je, pored arhiviranih dokumenata, tražio informante i sudionike događanja o kojima je pisao, iskusne visoke službenike za osjetljive političke i ekonomske teme za koje je namjeravao ponuditi savjetodavne smjernice u upravljanju i organizovanju, s obzirom na to da je imao dugogodišnje iskustvo. Bidlisi je imao diplomatsku taktičnost i istančan senzibilitet u društveno odgovornim poslovima, što je dokazao kao Selimov savjetnik i emisar. Stoga je nastojao izgraditi mrežu koja je trebala biti izvor informacija i podrška u njegovom imperijalnom projektu. U njegovoj pokroviteljskoj mreži, uz osmanske sultane, bili su brojni pripadnici *umera ve ulema*, stoga su mnogi spomenuti u hronici. Bidlisi je bio svjestan svih benefita ove pokroviteljske mreže, što je posebno vidljivo iz prepiske s Iskender–pašom. Stoga on koristi svoje pero kao način i kao poseban dar da se zahvali spomenutim pojedincima iz pokroviteljske mreže, izražavajući duboko poštovanje i zahvalnost za pruženu potporu u prvim godinama njegove emigracije u osmanske zemlje. Na samom kraju osme knjige, Bajezidovog raja (u opasci koju je dodao u prvoj godini Selimove vladavine) on pojašnjava da je na stranicama hronike iz čiste zahvalnosti ostavio zapise kao trajni spomen u svijetu za

¹⁰⁵ Cornell Fleischer, “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey*, eds. H. Lowry, S. Hatto, Isis Press, Istanbul, 1990, 71.

izvjesne ličnosti: *da se zahvali onima koji prema vama pokazuju dobrotu, a onima koji vam zahvaljuju treba zabilježiti dobro ime te posebne skupine visokorangiranih uglednika koji su prema meni pokazivali dobrote i bili u mom društvu. A da bi se njihova dobrota trajno spominjala na stranicama povijesnih knjiga, treba zapisati i moliti se za sve od značaja ljude države i vjere.* (HDA 663b)

Bidlisi je povijest razumijevao kao najistaknutiju književnu nauku, oplemenjenu svim retoričkim vještinama, u kojoj je fokus na figura autoriteta, aspektima vladavine i upravljanju kroz historiografski pogled i razrađene teorije vladavine. Historijske narative je potkrepljivao teološko–etičkim, poetskim, tesavufsko–filozofskim, fizionomskim, astrološkim i drugim argumentima. Narativi su zasićeni, kako je to bila praksa, eulogijom koja je imala didaktičku svrhu, budući da je čitanje takve povijesti podsticalo usvajanje etički dobrih principa i navika, a obeshrabrivalo usvajanje loših etičkih principa. Kao posljedica ovakvog gledišta, povijest je za Bidlisija i njegove istomišljenike savremenike postala najvažniji način artikuliranja i definiranja idealnog sultanata.

BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAPHY

IZVORI / PRIMARY SOURCES

Zagreb

HR–HDA–750. Obitelj Ottenfels, *Hešt bihešt* (HDA), No 2.

Istanbul

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSMA, E. 3156.

TSMA, E. 5675.

TSMA, E. 1019.

İdrīs Bidlīsī, *al-Ḥaqq al-mubīn fī šarḥ Risāla al-ḥaqq al-yaqīn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 2338.

İdrīs Bidlīsī, *Šarḥ-i Qašīda-yi ḥamrīya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4092.

İdrīs Bidlīsī, *Selīmšāhnāme*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2447.

İdrīs Bidlīsī, *Mağmua-ye Munseat*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Ktp., F 906.

- Idrīs Bidlīsī, *Munāẓara–yi rūza va ‘īd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3203.
- Idrīs Bidlīsī, *Mağmū‘a (Qaşā’id, munša’āt va murāsalāt)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 1888.
- Idrīs Bidlīsī, *Hašt bihišt*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2198.
- Idrīs Bidlīsī, *Hašt bihišt*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2199.
- Idrīs Bidlīsī, *Hāšīya ‘alā anwār al–tanzīl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 303–M.

LITERATURA / REFERENCES

- “Ismā‘īl I”. *Encyclopedia Britannica*, < <https://www.britannica.com/biography/Ismail-I-shah-of-Iran> > (Pristupljeno: 7. aprila 2025).
- Aksoy, Hasan, “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi”, *TDV İA*, C. 31(2020), 483–485.
- Bajraktarević, Sulejman, “Ottenfelsova orijentalistička zbirka u zagrebačkom Državnom arhivu”, u: *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, Vol. 2, JAZU, Zagreb, 1959., 75–130.
- Başar, Fahameddin, “Mihaloğulları”, *TDV İA*, C. 30 (2020), 24–25.
- Başaran, Orhan, *İdrīs–i Bitlīsī’nin Heşt Bihişt’inin Hâtıme’si* (Metin–İnceleme–Çeviri), Ph. D., Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2000.
- Bınbaş, İlker Evrim, “Oğuz Khan Narratives“, <<https://www.iranicaonline.org/articles/oguz-khan-narratives/>> (Pristupljeno: 5. 5. 2025).
- Darling, Linda, “Reformulating the Gazi Narrative. When Was the Ottoman State a Gazi State”, *Turcica*, 43 (2011), 13–53.
- Doğan, Sema, “İskender Paşa Camii”, *TDV İA*, C. 22 (2000), 567–568.
- Emecen, Feridun, “Koca Mustafa Paşa”, *TDV İA*, C. 26 (2002), 131–133.
- Emecen, Feridun, “Selim I”, *TDV İA*, C. 36 (2009), 407–414.
- Erünsal, E. İsmail, “Tâcîzâde Câfer Çelebi”, *TDV İA*, C. 39 (2010), 353–356.
- Fleischer, Cornell, “From Sehzade Korkud to Mustafa Ali: Cultural Origins of the Ottoman Nasihatname”, *IIIrd Congress on the Social and Economic History of Turkey*, ed. H. Lowry, S. Hatto, The Isis Press, Istanbul 1990, 67–77.
- Fleischer, Cornell H., “The Lawgiver as Messiah: The Making of the Imperial Image in the Reign of Süleyman”, *Süleymân the Magnificent and his time: acts of the Parisian Conference (7–10 March 1990)*, ed. Gilles Veinstein, La Documentation Française, Paris, 1992, 159–177.

- Gačanin, Sabaheta, "Hasht Bihišt (Eight Paradises) Chronicle about the Sultan Hunting", *Annales, Series Historia et Sociologia* 35, 1 (2025), 71–80.
- Gačanin, Sabaheta, "Moć znanja i knjige u osmanskome društvu: Bibliotečki profil kao refleksija intelektualnog kanona", *Pregled*, vol. LIX, 1 (2018), 103–118.
- Gačanin, Sabaheta, "Narativ o osvajanju Bosne iz hronike Hašt bihišt", *Radovi Filozofskog fakulteta*, vol. 11 (2024), 143–165.
- Gačanin, Sabaheta, "Obavještajne aktivnosti u zapisima dinastijskog hroničara Idrisa Bidlîsîja", *Historijska misao*, god. IX, br. 9 (2024), 87–90.
- Gačanin, Sabaheta, "Pomorska historija iz hronike *Osam rajeve*", *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, LXXI, Kotor, 2023., 95–111.
- Gačanin, Sabaheta, *Pisma. Uvodna studija o tumačenju pisama kao izvora za opću, kulturnu i književnu historiju*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2018.
- Genç, Vural, "İdris-i Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *The Journal of Ottoman Studies*, 47 (2016), 147–208.
- Genç, Vural, "Rethinking Idris-i Bidlîsî: An Iranian Bureaucrat and Historian between the Shah and the Sultan", *Iranian studies*, 3–4 (2019), 425–477.
- Genç, Vural, *Acem'den Rum'a bir bürokrat ve tarihçi İdris-i Bidlîsî (1457–1520)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019.
- Genç, Vural, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîşt'in II. Bayezid Kısmı (1481–1512)*, Ph. D., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- Genç, Vural, *İdris-i Bitlîsî: Heşt Bihîşt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- Glassen, Erika, "Şaraf al-Dîn Khan Bedlîsî", *Elr*, vol. IV, 76–77.
- Hanieh, Hassan Abu, *Sufism and Sufi orders: God's Spiritual Paths Adaptation and Renewal in the Context of Modernization*, Friedrich Ebert Stiftung, Amman, 2011.
- Holt, P. M., "Kānşawh al-Ġhawrî", *EP*, IV, 552–553.
- İdrîs-i Bitlîsî, *Heşt Bihîşt* I–II, haz. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Betav, Ankara, 2008.
- İdrîs-i Bitlîsî, *İdrîs-i Bidlîsî Selim Şah-nâme*, çev. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.
- Imazawa, Koji, "İdris Bitlîsî'nin Heşt Bihîşt'inin İki Tip Nüshası Üzerine Bir İnceleme", *Belleten* 69 (2005), 859–896.
- İnalcık, Halil, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14, no. 1 (1959), 69–94.

- İpşirli, Mehmet, "Atik Ali Paşa", *TDV İA*, C. 4 (1991), 64–65.
- Küçükdağ, Yusuf, "Pîrî Mehmed Paşa", *TDV İA*, C. 34 (2007), 280–281.
- Lingwood, Chad, *Politics, Poetry, and Sufism in Medieval Iran: New Perspectives on Jāmī's Salāmān va Absāl*, Brill, Leiden, 2014.
- Markiewicz, Christopher A., *The Crisis of Rule in Late Medieval Islam; A Study of Idrīs Bidlīsī (861–926/1457–1520) and Kingship at the Turn of the Sixteenth Century*, Ph. D., The University of Chicago, Chicago, 2015.
- Ménage, Victor, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on Their Textual Problems and Their Sources*, Ph. D., University of London, SOAS, London, 1961.
- Muhyî-i Gülşenî, *Menakıb-ı İbrahim Gülşenî*, haz. Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1982.
- Mustafa Âli, *Menakıb-ı Hünerverân*, Matbaa-i Amire, Istanbul, 1926.
- Parry, V. J., "Bâyazîd II", *EP*, I, 1119–1121.
- Savory, R. M., "Djunayd", *EP*, II, 598.
- Sohrweide, Hanna, "Dichter Und Gelehrte Aus Dem Osten Im Osmanischen Reich (1453–1600)", *Islam*, 46 (1970), 263–302.
- Sönmez, Ebru, *Idris-i Bidlisi: Ottoman Kurdistan and Islamic Legitimacy*, Libra Kitap, İstanbul, 2012.
- Suhrawardî, Shaykh Shihabuddin al-Maqtul, *Orijentalna mudrost. Teozofija svjetlosti*, prev. Rešid Hafizović, Ibn Sina, Sarajevo, 2011.
- Şükrü, Mehmed, "Das Hešt Behešt des Idrīs Bitlīsī", *Der Islam*, 19 (1931), 131–192.
- Touati, Houari, *Islam and Travel in the Middle Ages*, University of Chicago Press, Chicago, 2010.
- Trako, Salih, "Bitka na Kosovu 1389. godine u istoriji Idrisa Bitlisija", *POF XIV–XV/1964–65* (1969), 329–351.
- Trako, Salih, "Bitlisijev opis Balkanskog poluostrva", *POF XII–XIII/1962–63* (1965), 209–218.
- Trako, Salih, "Pretkosovski događaji u Hešt Bihištu Idrisa Bitlisija", *POF XX–XXI/1970–71* (1974), 159–204.
- Walsh, J. R., "Čāldīrān", *EP* (İng.), II, 7–8.
- Woods, E. John, *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, The University of Utah Press, Salt Lake City, 1999.
- XVI. Yüzyıl Osmanlı Ulema Defterleri*, haz. Ercan Alan – Abdurrahman Atçıl, TÜBA, Ankara, 2018.
- Yazıcı, Tahsin, "Persian Authors of Asia Minor Part 2", <<https://www.iranicaonline.org/articles/persian-authors-2/>> (Pristupljeno: 24. aprila 2025).

- Yıldırım, Muhammad İbrahim, *İdris-i Bitlisî, Heşt Behişt VII. Ketibe, Sultan Mehmed Devri, 1451–1481*, Ph. D., İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.
- Yılmaz, Hüseyin, “II. Kingship and Legitimacy in the Sixteenth-Century Ottoman Empire Political Culture”, in: *The Empires of the Near East and India: Sources Studies of the Safavid, Ottoman, and Mughal Literate Communities*, Columbia University Press, New York, 2019, 193–204.
- Yılmaz, Hüseyin, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Tarih Edebiyatında Kimlik ve Siyasi İdeoloji İnşası, in: *Osmanlı’da İlm-i Tarih*, eds. Zahit Atçıl, Ercüment Asil, Cemal Atabaş, İSAR Yayınları, İstanbul, 2023, 21–36.
- Yılmaz, Hüseyin, *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*, Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2018.
- Yurtoğlu, Gökhan, “Historical Personality of Iskender Pasha and his Activities in Rumelia”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 32 (2023), 131–150.
- Zarrabi-Zadeh, Saeed, “Sufism in the Modern West: A Taxonomy of Typologies and the Category of Dynamic Integrejectionism”, in: *Sufism East and West*, eds. Jamal Malik, Saeed Zarrabi-Zadeh, Brill, Leiden – Boston, 2019, 180–209.

PHILOSOPHICAL, POLITICAL AND THEORETICAL CONSIDERATIONS IN THE EIGHT PARADISES CHRONICLE

Summary

Idris Husamuddin Bidlisi (d. 1520), an emigrant from the East, was a prominent figure at the court of Bayezid II, and later Selim I, as a political philosopher, advisor, and statesman whose influence on Ottoman self-perception is more pronounced than that of any other scholar of his generation. He is the author of dynastic chronicle *Hasht Bihisht* in Persian language, which will be discussed in this paper. This chronicle not only presents documentary and factual data about the past, but also represents a historical phenomenon for understanding the political thinking of the time, from descriptions of contemporary rulers and statesmen to interests in the Ottoman court to demonstrations of philosophical and theoretical positions. His perception of history and the way he wrote down historical memory with completely different tools has the consequence that Ottoman society has a different relationship to its own past. An analysis of Bidlisi's tools in his work reveals his conception of governance, supported by creative and original discussions that emphasized the cosmic and sacred aspects of the sultanate, elaborated through *Tasawwuf* ontology.

Keywords: chronicle *Hasht Bihisht*, Idris Bidlisi, philosophical and political considerations, 16th century